

Kontekstisidonnaisuudesta

Pro gradu -työ
Jyväskylän yliopiston
kielten laitoksessa
keväällä 2003

T. J. J. Karjalainen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistinen	Laitos Kielten laitos
Tekijä Karjalainen, T. J. J.	
Työn nimi Kontekstisidonnoisuudesta	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Pro gradu -työ
Aika Kevät 2003	Sivumäärä 74 s.
<p>Tiivistelmä</p> <p>Relevanssiteorian mukaan ostensiivisessa kommunikaatiossa välittyy aina äänetön vakuutus, että kommunikoitu asia on puhujan mielestä optimaalisen relevantti. Tässä tutkielmassa on lähdetty tarkastelemaan tältä pohjalta oletuksia, joita relevanssi vaatii tekemään erilaisten lauseiden tapauksessa.</p> <p>Keskeinen käsite on kontekstisidonnoisuus, jota on käytetty sen tarkastelemiseen, millä tavoin lause on relevantti. Kontekstisidonnoisuus liittyy siihen, miten paljon oletuksia lause vaatii tekemään, jotta se olisi relevantti. Mitä enemmän yleisten oletusten lisäksi pitää tehdä tilannekontekstiin liittyviä oletuksia, sitä kontekstisidonnoisempi lause on.</p> <p>Esimerkki relevanttiuden ehdon lauseryhmillä asettamista vaatimuksista on, että väitelauseista ei-yleispätevät ovat ilman tilannekontekstiin liittyviä oletuksia optimaalisen relevantteja tietyllä hetkellä siihen hetkeen nähden, jolloin niihin liittyvä havainto on tehty. Koska tämä hetki on juuri niiden havaitsemisen jälkeen, tämä relevanssin periaatteen lauseen käytölle asettama taipumus on nimetty tässä tutkielmassa välittömyysehdoiksi.</p> <p>Tutkielma on suoritettu kielifilosofian menetelmin, eli siinä on käytetty hyväksi katsottuja esimerkkilauseita, jotka on valittu tukemaan kulloisenkin aihekokonaisuuden käsittelyä. Näitä lauseita on muun muassa eritelty niiden merkityssisällön systematisoinneilla, ja induktioiden pitäisi olla mahdollista niiden pohjalta.</p>	
Asiasanat: Implikaatio, konteksti, pragmatiikka, päättely, relevanssi, väitelauseet	
Säilytyspaikka Fennicum Muita tietoja	

Sisällysluettelo

1. Johdanto	
1.1. Keskeisiä käsitteitä	
1.1.1. Konteksti	3
1.1.2. Kommunikaatio	4
1.1.3. Background ja network	6
1.1.4. Jaettu uskomus	7
1.1.5. Kontekstisidonnaisen periaate	8
1.1.6. Gricen maksiimit	8
1.1.7. Relevanssiteoria	10
1.1.8. Metadialogi	14
1.2. Tutkimusongelmasta	15
1.3. Tutkimuksen suorittamisesta	17
2. Kontekstisidonnaisuus	19
3. Väittävistä lauseista	33
4. Diskurssikonteksti ja intentio	
4.1. Relevanssi: Tarkoitettusta tulkinnasta lauseen sanomisen jälkeisen repliikin valossa	
4.1.1. Lauseen sanomisen ehdoista	37
4.1.2. Välittömyysehto	39
4.2. Tarkoitettusta tulkinnasta lauseen sanomisen jälkeisen keskustelun valossa	41
4.3. Muista piirteistä, jotka ilmaisun pitää täyttää tullakseen hyväksytyksi	
4.3.1. Havaintoa ilmoittavat lauseet	43
4.3.2. Muista ensisijaisesti informaatiota antavista lauseista	47

5. Rajoituksia havaintoa ilmaisevien lauseiden luokkaan	
5.1. Puhujan etuoikeus tietoon	50
5.2. Lauseista, jotka eivät ilmaise havaintoa	53
5.3. Lauseen muodosta riippumattomasta käyttötarkoituksesta	57
6. Välittömyysehto	
6.1. Välittömyysehdon ja oletusten luonteesta	59
6.2. Välittömyysehdon syy	60
7. Päätäntö	66
Lähteet	70

1. Johdanto

1.1. Keskeisiä käsitteitä

1.1.1. Konteksti

Kontekstilla tarkoitetaan yleensä kielen elementin ympäristössä olevia, sen merkityksen tai funktion kannalta relevantteja piirteitä. Nämä luokitellaan lauseyhteyteen, tilannekontekstiin ja kulttuurikontekstiin. (Hakulinen - Ojanen 1976 s. 84.) Tämän tutkielman kannalta olennaista on, että keskustelun edetessä kuuliija palauttaa mieleensä tai rakentaa oletuksia, joita sitten prosessoi, ja nämä oletukset muodostavat taustan, joka vaihtelee vähitellen, ja uusi informaatio prosessoidaan tätä taustaa vasten (Sperber - Wilson 1986 s. 118).

Psykologisesta näkökulmasta konteksti nähdään lähinnä dynaamisena, ajan myötä jatkuvasti muuttavana (Cohen - Siegel 1991 s. 13). Tämä on nähtävissä myös yllä olevassa Sperberin ja Wilsonin ajatuksessa. Lisäksi joidenkin näkemysten mukaan kontekstia ei oteta lauseen mukana, vaan se rakennetaan tämän perusteella. Teoreettiselta kannalta konteksti siis katsotaan joko rakennetuksi tai annetuksi. (Ks. Sperber - Wilson 1986 s. 132 - 136.)

Kontekstilla on laaja merkitys inhimillisessä tiedonkäsittelyssä. Tätä voidaan kuvata erilaisten osan ja kokonaisuuden suhteiden avulla, kuten tunnetussa esimerkissä, jonka mukaan hypotenuusa (eli osa) ei eroa janasta ilman suorakulmaisen kolmion (eli kokonaisuuden) ajattelemista.

Esimerkiksi kontekstin merkityksestä sopii myös liian käsite. Lika on olemassa vain suhteessa yhteisöllisesti määräytyneeseen haluttuun järjestykseen, josta se siis poikkeaa. (Douglas 1994 s. 2.) Näin esimerkiksi kastike koetaan liaksi, kun se on paidalla, vaikka saman kastikkeen ollessa kattilassa sitä ei koettaisi lainkaan likaiseksi. Samoin normaaleissa olosuhteissa varsin puhtainakin pidetyt kengät

koetaan todennäköisesti likaisiksi, jos ne on nostettu pöydälle.

1.1.2. Kommunikaatio

Sperberin ja Wilsonin (1986 s. 28 - 29) näkemys kommunikaatiosta on, että se syntyy siitä, kun puhujan yleisö huomaa, että puhujalla on kommunikatiivinen intentio. Sillä tarkoitetaan, että kuulija pyrkii välittämään yleisölleen informatiivisen intention, jolla puolestaan tarkoitetaan puhujan halua saada aikaan jotakin yleisössään. Gricen mukaan yleisö tunnistaa informatiivisen intention kielellisestä kontekstista yhdessä puhujan käyttäytymisestä tehtyjen havaintojen, yhteistyön periaatteen ja keskustelun maksiimien kanssa. (Ks. esim. Sperber - Wilson 1987 s. 699.)

Sperberin ja Wilsonin **relevanssiteorian** kannalta olennaista kommunikaatiossa on **ostensiivisen kommunikaation** käsite, se luo oletuksen relevanssista ja kuuluu relevanssin periaatteen alaisuuteen. Ostensiivisellä kommunikaatiolla tarkoitetaan sellaista kommunikointia, johon kuuluu manifestoitu intentio informoida toista. Tätä selventävät seuraavat esimerkit ostensiivisistä ja ei-ostensiivisistä oletuksista, joita kuulija pitää itselleen relevantteina:

(A) Mari puhuu Pekalle, joka ymmärtää Marin olevan surullinen tämän äänen perusteella. Marin tarkoitus ei kuitenkaan ollut, että Pekka huomaisi hänen surullisuutensa.

- Tässä tapauksessa Mari ei ole informatiivinen tai kommunikatiivinen. Kyseessä ei siten ole myöskään ostensiivinen kommunikaatio.

(B) Mari puhuu surullisesti Pekalle. Mari haluaa Pekan ajattelevan, että hän on surullinen, mutta haluaa vaikuttaa siltä, että hän yrittää peittää surunsa.

- Tässä tapauksessa Mari haluaa olla informatiivinen, mutta ei halua, että informatiivinen intentio tunnistettaisiin, joten kyseessä on ei-ostensiivinen kommunikaatio.

(C) Mari puhuu surullisesti Pekalle. Hän haluaa Pekan huomaavan surullisuutensa ja ajattelevan, että hän halusi Pekan huomaavan sen, mutta hän ei halua Pekan ajattelevan, että hän tietää Pekan huomanneen tämän.

- Tässä tapauksessa Mari haluaa olla informatiivinen ja haluaa, että tämä intentio olla informatiivinen tunnistettaisiin, mutta ei halua sen olevan kyseisessä tilanteessa molemminpuolisesti manifestoitu. Tämäkään ei ole ostensiivista kommunikaatiota, vaan peiteltyä.

(D) Mari puhuu surullisesti Pekalle. Mari haluaa informoida Pekkaa surullisuudestaan ja haluaa Pekan ajattelevan, että hän tietää, että Pekka ajattelee hänen antavan ymmärtää olevansa surullinen.

- Marilla on sekä informatiivinen että kommunikatiivinen intentio, ja se on molemminpuolisesti manifestoitua. Kyseessä on ostensiivinen kommunikaatio. (Wilson - Sperber 1993.)

Tämän näkemyksen pohjalle rakentuvaan käsitykseen kommunikaatiosta palataan tuonnempana, kun käsitellään tarkemmin Sperberin ja Wilsonin relevanssiteoriaa.

1.1.3. Background ja network

John Searle on esittänyt lauseen ymmärtämiseen liittyvistä taustatiedoista mallin, joka erottelee ne kahteen osaan. Hän käyttää näistä osista nimiä background ja network eli taka-ala ja verkosto (Searle 1992 s. 22 - 23). Tämän tutkielman kannalta Searlen jaottelussa on tärkeää, että se perustuu siihen, mitkä piirteet ovat lauseen ymmärtämisen kannalta relevantteja. Edellähän viitattiin siihen, että merkityksen tai funktion kannalta relevantit piirteet kielen elementin ympäristössä olevat kuuluvat kontekstiin.

Searlen mainitsemaan taka-alaan kuuluvat esimerkiksi sellaiset lauseen *George Bush haluaa pyrkiä presidentiksi* ymmärtämiseen jossakin määrin kuuluvat seikat kuten ”vaalit järjestetään yleensä maanpinnan läheisyydessä” tai ”on olemassa ihmisiä”. Näistä tiedoista ensimmäinen on tarpeen esimerkiksi siinä mielessä, että äänestäjä ei pyri astumaan avaruusrakettiin halutessaan äänestää, mutta on kuitenkin selvää, että tätä asiaa ei lausetta *George Bush haluaa pyrkiä presidentiksi* kuultaessa yleensä ajatella, eikä tarvitsekaan ajatella. Taka-alaan siis kuuluvat ne tietämykset, jotka eivät ole lauseen ymmärtämiseksi välttämättömiä. (mt. s. 22 - 29.)

Verkostoon luetaan puolestaan ne tietovarantoon kuuluvat tiedot, jotka ovat lauseen ymmärtämisessä todella aktiivisesti hyödynnettyjä, ymmärtämisen kannalta tarpeellisia.

Tätä voi selventää vielä seuraavalla esimerkkikeskustelulla:

A: Voisitko sinä ajaa Volvolla?

B: Minä en ajaisi millään kalliilla autolla.

Jotta A ymmärtäisi tämän B:n antaman vastauksen pelkästään siinä olevan tiedon perusteella mielekkääksi, A:n on pääteltävä, että B:n mielestä Volvo on kallis auto. B:n vastauksen pohjalta voidaan tehdä sitä muuhun tietoon enemmän liitettäessä

myös esimerkiksi oletuksia, että hän ei ajaisi myöskään BMW:tä, Ferraria, Mercedestä jne., mutta intuitiivisesti on selvää, että tuossa tilanteessa A:n ei ole tarpeellista käydä mielessään läpi listaa siitä, mitkä autot ovat kalliita. Tällainen tieto jää taka-alan piiriin. Sieltä se voidaan nostaa verkostoon, jos siitä tulee jostakin syystä relevanttia jossakin vaiheessa.

Tärkeää tässä on, että taka-alan kuuluvia tietämyksiä liittyy jokaiseen lauseeseen selvästikin valtava määrä. Tämän takia ei ole mielekasta yrittää tehdä lauseiden välille eroja sen mukaan, missä määrin ne tarvitsevat taka-alaa. Tosin, kuten Searle (mt. s. 23) sanoo, taustaa ja verkostoa ei voida aina erottaa selvästi toisistaan.

1.1.4. Jaettu uskomus

Puhujalla ja kuulijalla on aina viestintätilanteessa oletuksia siitä, mitä seikkoja toinen tietää, luulee, uskoo ja olettaa toisen tiedoista, luuloista, uskomuksista ja olettamuksista, ja mitä ollaan tietämättä, luulematta, uskomatta ja olettamatta. Tätä kutsutaan tässä jaetuksi uskomukseksi. Koska nämä tiedot, luulot, uskomukset ja oletukset eivät ole suoraan lauseessa läsnä, niiden on katsottava kuuluvan joko taka-alan tai verkostoon.

Jaetun uskomuksen tapauksessa jaottelua taka-ala - verkosto vastaa käsitepari ”established as shared” - ”assumed to be held in common” eli jaetuksi tunnettu - yhteisenä pidetyksi oletettu. Näiden välillä ei ole selvää eroa, kuten ei taka-alan ja verkostonkaan välillä. (Lee 2001 s. 42.) Niin kuin Searle esitti, tilanne vaikuttaa hyvin voimakkaasti siihen, millaisia lauseen ymmärtämiseen kuuluvia asioita voidaan pitää relevantteina. Tämän vuoksi on ymmärrettävää, miksi erottelu on vaikea tehdä.

Jaettuun tietämykseen liittyy loputtoman takautuvuuden ongelma, joka jätetään tässä sivuun. Siinä olisi kysymys siitä, että puhujalla A on oletus kuulijan B oletuksista, ja

B:llä oletus siitä, että A:lla on tämä oletus, ja A:lla edelleen oletus, että B:llä on taas oletus, että A:lla on edellä mainitsemani alkuperäinen oletus, ja tästäkin A:n oletuksesta B:llä on oletus, ja niin edelleen. (Ks. esim. Schiffer 1972 s. 31.)

1.1.5. Kontekstisidonnaisuuden periaate

Jokainen lause esitetään tietenkin aina jossakin kontekstissa, mutta kontekstisidonnaisuuserotteluja lauseiden välillä on kuitenkin mahdollista tehdä sen takia, että jotkin lauseet asettavat esittämiskontekstille enemmän vaatimuksia kuin toiset.

Otan esimerkin siitä, miten kontekstisidonnaisuuseroa voidaan kuvata:

Jos puhuja sanoo esim. *Ei tänä aamuna satanut*, tämä ilmaus edellyttää, että joku muu on väittänyt päinvastaista tai että jonakin muuna ajankohtana on satanut. Kielto edellyttää luonnostaan todellista tai ajateltavissa olevaa dialogia. (Savijärvi 1988 s. 33.)

Tässä on annettu ehtoja, joita kyseisen lauseen sanomisympäristön tulisi täyttää. Tämän perusteella voi sanoa, että lause *Ei tänä aamuna satanut* on kontekstisidonnainen, sillä muussa tapauksessa lause olisi sopiva käytettäväksi tilanteessa, jossa sanomisympäristölle ei ole annettu rajaavia ehtoja. Samoin Hakulinen ja Karlsson (1979 s. 310) sanovat, että tämä lause esitetään tavallisesti vain sellaisessa kontekstissa, jossa puhuja tietää kuulijan tietävän, että puhuja tietää, että on jokin erityinen syy epäillä, että ulkona olisi satanut.

1.1.6. Gricen maksimit

Kielifilosofi Paul Gricen (1989) teoria on lyhyesti sanottuna, että keskustelussa

kussakin ilmauksessa on tietoa (1) riittävä määrä, (2) se on totuudellista, (3) se on olennaista ja (4) se on sanottu riittävän selvästi. Grice (1989 s. 29) tosin sanoo, että nämä pätevät vain niin sanotussa yhteistoiminnallisessa kommunikaatiossa, mutta tällaista rajoitusta ei kuitenkaan ole välttämätöntä liittää teoriaan, jolloin voidaan sanoa, että kielenkäytön (ylipäättään) pohjalla on luottamus vuorovaikutuksen mahdollisuuteen, jonka pohjalta näiden **maksiimien** olemassaolo voidaan johtaa (ks. Kieli ja sen kieliopit 1996 s. 90). Tällöin se olisi tältä osin rinnasteinen Sperberin ja Wilsonin (1986) teoriaan, joka ei myöskään tee tällaista rajoitusta, vaan ottaa kohteekseen kaiken ostensiivisen kommunikaation.

Gricen mallissa puhujan siis oletetaan noudattavan maksimeja, ja olisi hyvin outoa, jos hän pyrkisi antamaan tietoa, joka hänen mielestään rikkoo maksimeja (1), (3) tai (4). Tällaisessa tapauksessa puhuja ei pyrkisikään siihen, että kuulija saa selvää sanotusta (4. maksimi), tai siihen, että kuulijalla on syy noteerata hänen sanomansa (3. maksimi), tai siihen, että hän ei tarpeettomasti toista sanottua tai jätä ymmärrettävyyden kannalta välttämätöntä osaa sanomatta (1. maksimi).

Tässä mielessä 2. maksimi on poikkeus (ks. esim. Searle 1992 s. 12). Sen rikkominen on mahdollista ilman, että puhuja vaikuttaa olevan kyvytön tai haluton viestintään. Keskustelun toinen osapuoli voi jättää toisen uskomaan jotakin sellaista, joka on valheellista. Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, ettei totuudellisuutta voisi katsoa maksimiksi. Jotakin sanoessaanhan puhuja kuitenkin sitoutuu sanotun totuuteen, ei kirjaimelliseen muotoon, vaan sen merkityksen totuuteen, jonka hän loppujen lopuksi haluaa välittyvän. Tämä rajaus on olennainen sen takia, että tämän vuoksi esimerkiksi sarkasmi ei aiheuta teoreettista ongelmaa. Vaikuttaa joka tapauksessa siltä, että keskustelun osapuolilla on toisen osapuolen sanomien asioiden totuudellisuuteen niin voimakas sanomatta oletettu luottamus, että joitakin viestinnän erityistilanteita (esim. oikeudenkäynti) lukuun ottamatta se on sikäli vahvasti oletettu, että sitä voi pitää maksimina yhtä lailla kuin määrää, relevanssia ja selvyyttäkin.

1.1.7. Relevanssiteoria

Sperberin ja Wilsonin relevanssin periaate on lähtöisin Griceen kolmannelta maksimista. Sen perusajatuksena on, että kommunikoinnin akti tarkoittaa, että kommunikoija antaa ymmärtää, että kommunikoitu informaatio on relevanttia: ”to communicate is to imply that the information is relevant” (Sperber - Wilson 1987 s. 697). Tätä kutsutaan relevanssin periaatteeksi. Lisäksi voidaan sanoa, että kommunikaation akti kommunikoi aina myös, että se on lopulta optimaalisen relevantti (Sperber - Wilson 1986 s.158).

Kuten aiemmin tuli esille, relevanssiteoria pätee kaikkeen ostensiiviseen kommunikaatioon. Tämän tutkielman kannalta merkittävää relevanssin periaatteessa on sen selvittäminen, pyritäänkö relevanssi oletamaan olevaksi - eri tyyppisten lauseiden tapauksessa - ensisijaisesti yleisen vai jonkin esittämiskontekstin perusteella olevan tietämyksen perusteella. Tämän osoittaminen vaatii hyväksymään sen oletuksen, että oletuksen sisältö ja sen konteksti on mahdollista erottaa toisistaan (ks. Sperber - Wilson 1986 s. 89).

Sperberin ja Wilsonin teoria ei tee ennustuksia siitä, miten jokin lause ymmärretään. Yritykset tällaiseen ennustamiseen voivat epäonnistua. (Levinson 2000 s. 58 - 59.) Teoria ainoastaan selittää ilmausten ymmärtämistä *ex post facto*.

Stephen Levinson on kehittänyt teoriaa, joka kolmen ”heuristiikan” avulla selittää lauseiden ymmärtämistä tavalla, joka hänen mukaansa kykenee ennustamiseenkin. Nämä ”heuristiikat” ovat nähdäkseni viestinnän peruseriaatteita, jotka ovat karkeasti ajatellen jossakin määrin maksimien tapaisia. (Levinson 2000 s. 35, 37, 38, 58, 59). Tässä ei kuitenkaan kiinnitetä tähän malliin tätä mainintaa enemmän huomiota, olkoonkin, että relevanssiteoriaan sitoutuminen voi tehdä tämän tutkielman hyvinkin alttiiksi sille, mikä relevanssiteorian asema on tulevaisuudessa.

Seuraavaksi esitellään, miten tälle tutkielmalle keskeinen relevanssin periaate toimii.

Relevanssiteoriahan ensinnäkin väittää, kuten edellä mainittiin, että keskustelussa esitettyjä ilmauksia pidetään aina relevantteina. Toiseksi katsotaan, että on mahdollista selittää, miten tämä kussakin viestintätilanteessa on tarkalleen ottaen mahdollista, kunhan tilanteesta on riittävästi tietoa. (Sperber - Wilson 1998 s.1 - 23). Tätä ajatusta sovelletaan enemmän luvussa 4.1.1.

Seuraavaksi käsitellään sitä, miten tälle tutkielmalle keskeisen relevanssin periaatteen toimintaa voidaan käytännössä tarkastella. Relevanssin periaatteenhan pitäisi päteä kaikessa ostensiivisessä viestinnässä, siis myös viestinnässä, joka on tarkoitettu vaikuttamaan aidolta, kuten kaunokirjallisuudessa esiintyvä. Nyt siirrytään esimerkkiin, jonka on tarkoitus valaista selitystapaa, jota Sperber ja Wilson käyttävät relevanssin maksimiin toiminnan havainnollistamiseen (ks. Sperber - Wilson 1987 s. 699).

Muuan tunnettu näytelmä sisältää vuorosanat, joiden mukaan keskustelun toinen osapuoli, Julia, sanoo eräässä vaiheessa toiselle keskusteluun osaa ottavalle henkilölle, Romeolle seuraavasti:

Julia: se satakieli oli eikä leivo¹

Julia sanoo tämän siksi, että hän haluaa Romeon uskovan, että ulkona ei laula leivo, vaan satakieli. Voidaan pyrkiä etsimään ensisijaista syytä siihen, minkä takia tämän voidaan olettaa olevan kyseisessä tilanteessa relevanttia.

Syy ilmauksen relevanttiuteen voidaan luontevasti nähdä tässä tapauksessa

---

¹ Shakespeare 1957 s. 783. Juliets Chamber. Jul. Wilt thou be gone? it is not yet nearday: / **It was the nightingale, and not the lark** / That pierc'd the fearful hollow of thine air; / Nightly she signs on yon pomegranate tree: / Believe love, it was the nightingale. [Lihavointi TJK.] (Suomeksi Shakespeare 1961 s. 129.)

perustuvan siihen, että satakieli laulaa öisin ja leivo aamuisin, joka puolestaan on relevanttia sen takia, että molemmat tietävät (ja tietävät toistensa tietävän), että aamulla Romeon täytyy lähteä. Julian sanoman ydin relevanssin kannalta on siis, Julia ilmaisee Romeolle, että Romeon ei tarvitse lähteä vielä pois hänen luotaan. Tämän relevanttius on jo niin selvää, että ei ole tarpeellista käsitellä tätä esimerkkiä tältä osin tämän pitemmälle.

Tämän esimerkin avulla voidaan myös hyvin tarkastella, kuinka relevanssiteoria ei tarvitse Gricen 2. maksimiamia. Myöhemmin Julia peruu sen, mitä hän yllä siteeratusta kohdassa sanoi. Tämä tapahtuu sen jälkeen, kun Romeo on väittänyt Julialle vastaan kyseisen äänen aiheuttaneen linnun lajista ja muistuttanut, että on hyvin tärkeää, että hän poistuu Julian kamarista ajoissa.

Julia peruu seuraavasti väitteensä ja yhtyy lopulta vastaan väittäneen Romeon kantaan:

Romeo: Se leivo, aamun airut oli armas, / ei satakieli [...]

Julia: On leivo tuo, noin väärin joka laulaa / niin räikein, kärein,
soinnuttomin äänin²

Julia siis sanoo linnun olevan eri kuin hän aluksi väitti, koska hän muistaa, että Romeolla on tärkeä syy lähteä heti aamun tullen. Näin vaikuttaa siltä, että Julia valehteli aluksi. Julian mielestä ei siis alun perinkään ollut totta, että hänen ulkona laulava lintu olisi ollut leivon eikä satakieli.

---

² Shakespeare 1957 s. 783. Rom **It was the lark, the herald of the morn** [...] s. 784. Jul. It is, it is; hie hence, be gone, away! / **It is the lark that sings so out of tune, / Straining harsh discords and unpleasing sharps**. [Lihavointi TJJK.] (Suomeksi Shakespeare 1961 s. 130.)

Vaikka onkin ilmeistä, että Julia valehteli, kun hän väitti, että ulkon laulava lintu ei olisi ollut leivo, tämä ei vaikuta haittaavan kommunikaatiota. Jos sen sijaan olisikin rikottu relevanssin periaatetta, siis jos Romeo ei olisi ymmärtänyt, miksi Julia pitää sitä, mitä on sanonut, relevanttina, keskustelu tuskin jatkuisi täysin sujuvasti, niin kuin nyt näyttää käyvän.

Esimerkiksi voidaan ottaa tilanne, jossa Julia sanoisikin linnun lajin koskevan repliikkinsä asemesta esimerkiksi seuraavaa:

Julia: Kaiken gnosisen tunnus on epäaistista synteettistä kokonaistietoa ihmisen kosmisesta alkuperästä ja hänen aktuaalisesta metafysisestä koostumastaan.

Tai:

Julia: Uggä buggä bugu.

Tällaisissa tapauksissa puhujalta varmaankin kysyttäisiin jonkinlaista tarkennusta siihen, miksi sanottu oli hänen mielestään relevanttia. Muussa tapauksessa keskustelun jatkamisesta voisi tulla vaikeaa. Sperberin ja Wilsonin (1986 s. 121) terminologian mukaisesti voidaan sanoa, että relevanssin välttämättömän edellytyksen, kontekstuaalisen vaikutuksen, puuttuminen saisi aikaan tilanteen, jossa nämä ilmaukset olisivat tuolle kontekstille irrelevantteja.

Jos tähän esimerkkiin haluttaisiin paneutua enemmän, voitaisiin myös ajatella muun muassa sitä vaihtoehtoa, että maksimissa ei olisikaan todellisuudessa rikottu, siis että Julia olisi ehkä halunnut Romeon ymmärtävän, että ulkona laulanut lintu oli leivo, vaikka hän muuta väittikin. Olennaisia relevanssiteorian piirteitä ei sillä tavalla kuitenkaan pystyittäisi merkittävästi tämän paremmin valottamaan.

Relevanssiteoriasta voidaan vielä mainita, että vaikka kaikki lauseet välittävätkin

oletuksen omasta relevanttiudestaan, ne eivät kuitenkaan ole välttämättä yhtä helppoja prosessoida, jotta relevanssista tulisi kuulijalle ilmeinen. Äärimmäinen esimerkki on runous. Siinä prosessoinnin vaiva voi olla hyvin suuri, mutta siihen liittyy oletus relevanttiuden ymmärtämisen suuresta kognitiivisesta vaikutuksesta, joten se voidaan nähdä yhtä lailla relevanssin periaatteen alaisena kuin muukin ostensiivinen kommunikaatio. (Ks. Pilkington - MacMahon - Clark 1997.)

1.1.8. Metadialogi

Edellä käytettiin jo dialogikontekstia lauseiden tarkastelussa, tässä erotetaan vielä sellainen dialogin erikoistapaus, jossa keskustelu ikään kuin pysähtyy ja fokukseksi tulee, miten edellä sanotun on oikeastaan tarkoitettu olevan sellaista, että sen voi olettaa olevan relevanttia.

Joskus alkuperäinen kuulija (josta siis tulee seuraava puhuja) saattaa kysyä alkuperäiseltä puhujalta (josta taas puolestaan tulee näin seuraava kuulija), miksi hän kommunikoi sanotun lauseen. Jos edellisessä esimerkissä Romeo ei olisi ymmärtänyt, miksi Julia sanoi linnun olevan leivon sijasta satakieli, mutta olisi kuitenkin ollut varma, että lintu on leivo ja Julia tietää sen, hän olisi voinut reagoida seuraavaan tapaan:

Julia: se satakieli oli eikä leivo

Romeo: Me molemmat kyllä kuulumme, että se oli leivo, miksi sinä väität muuta?

On tietenkin myös mahdollista, että kuulija jää hämmennyksiin, kuten seuraavassa Labovin (1972 s. 124) esimerkissä:

Linus: Haluatko leikkiä kanssani, Violet?

Violet: Sinä olet nuorempi kuin minä. (*Sulkee oven*)

Linus: (*Hämmentyneenä*) Hän ei vastannut kysymykseeni.

Tässä osapuolten jaettu tietämys ("shared knowledge") ei ole sellainen kuin ymmärtämättä jääneen lauseen sanoja Violet oli olettanut. Linusia ei tavoita se Violetin pois jättämä propositio, että hän ei halua leikkiä itseään nuorempien - ja siten Linusin - kanssa. Nämä tilanteet siis aiheuttaa se, että kuuliija ei ymmärrä, mikä oli syy, jonka takia kyseisen lauseen sisältämä tieto oli puhujan mielestä kertomisen arvoista.

Tällä tavalla kommunikationaalisesti osittain epäonnistuneet tilanteet ovat seurausta jommastakummasta seuraavasta virheoletuksesta:

(1) Puhuja oletti kuuliijan pitävän relevanttina sellaista asiaa, jonka sanominen ei ollutkaan kuuliijan mielestä kyllin relevanttia siinä kontekstissa.

Tai:

(2) Puhuja oletti kuuliijan pitävän kontekstia sellaisena, että lause oli relevantti, mutta kuuliijalta puuttuikin sellaista puhujalla ollutta tietoa kontekstista, jonka valossa lause olisi ollut relevantti.

On myös mahdollista, että nämä molemmat pätevät samassa tilanteessa, silloinkin seuraus on samankaltainen.

1.2. Tutkimusongelmasta

Lähtökohta on, että toisten lauseiden voidaan ajatella olevan toisia

kontekstisidonnaisempia. Tuonnempana varsinaisen tutkimuksen osiossa selvitetään vielä lisää sitä, mitä tämä tarkoittaa.

Lauseista yleensä tässä tutkielmassa ei varsinaisesti ole sanottavaa, vaan lähinnä eräiden lauseryhmien ominaisuuksista. Eri kohdissa tätä tutkielmaa käydään läpi erilaisia lauseryhmiä, sillä muita kysymyksiä siirrytään tarkastelemaan erityisesti lauseryhmien kautta.

Kuten edellä mainittiin, perusta on Sperberin ja Wilsonin relevanssiteoria. Heidän mukaansahan jokaista sanottua lausetta pidetään automaattisesti relevanttina, joskaan aina syy, miksi lause on relevantti, ei ole kuulijalle selvä. Mutta tämän teorian mukaan kuulija ei ryhdy epäilemään, että lause ei olisikaan puhujan mielestä ollut kuulijalle relevantti. (Sperber - Wilson 1986.)

Relevanssiteoria on siis olennainen osa tätä tutkielmaa. Tarkoituksena on pyrkiä soveltamaan relevanssiteoriaa sen selittämiseen, millaisia kontekstisidonnaisuusominaisuuksia erilaisilla lauseilla vaikuttaa olevan. Alun perin yritin käydä systemaattisesti läpi erilaisia lausetyyppejä, mutta kävi ilmi, että on huomattava työ pyrkiä tarkastelemaan edes jonkinlaiseen peittävyteen pyrkien pelkästään sitä kontekstisidonnaisuuden näkökulmasta erottuvaa ryhmää, jota voisi kutsua **havaintoa ilmoittaviksi lauseiksi**.

Jotta havaintoa ilmoittavien lauseiden luonteen voisi nähdä, täytyy olla jonkinlainen käsitys siitä, millaisia muita lauseita samasta näkökulmasta katsottuna voidaan erottaa. Tämän lisäksi täytyy tietenkin tietää, mitä kontekstisidonnaisuus merkitsee. Sen vuoksi havaintoa ilmoittavien lauseiden käsittelyä ei loppujen lopuksi ole tässä tutkielmassa määrällisesti kovin paljon, mutta niiden tutkiminen on kuitenkin pohjimmiltaan se syy, jonka takia muita asioita käydään läpi.

Tutkimuskohteeksi on siis rajattu ensisijaisesti väitelauseet, erityisesti mahdollista havainnon ilmoittamisen elementtiä silmällä pitäen, ja tutkimusnäkökulma on

kontekstisidonnaisuus ja teoriatausta relevanssiteoria.

1.3. Tutkimuksen suorittamisesta

Tutkielman perustaan kuuluu uskomus, että kielen käyttäjä (tai kielentutkija) voi kiinnittämällä huomion lauseeseen sanoa ainakin jotakin siitä, millaisessa tilanteessa se voitaisiin esittää. Lisäksi tässä on aksiomi myös, että on mahdollista tehdä intuitiivisesti jonkinlaisia eroja saman lauseen eri käyttötarkoitusten välille, ja näin lauseen kirjaimellinen merkitys voidaan erottaa esimerkiksi metaforasta ja ironiasta. Kaikissa tapauksissa ei tosin voida pitää selvänä, perustuuko lauseen ensisijainen ymmärtämismerkitys lauseen kirjaimelliseen, metaforiseen, ironiseen vai johonkin muuhun merkitykseen.

Aluksi käsittely keskittyy siihen, mitä kontekstisidonnaisuus oikeastaan on. Tällä pyritään sen intuitiivisesti havaittavan tekijän selkeään esittämiseen, jota voidaan kutsua kontekstisidonnaisuuseroksi. Lisäksi varsin usein tutkimuksissa käytetty termi **kontekstisidonnaisuus** on tässäkin niin tärkeä, että sen merkityksen selventäminen nousee myös päämääräksi.

Kontekstisidonnaisuuden määrittelemisessä oletukset nousevat keskeiseen osaan, ja myöhemmin sen lisäksi, että tarkastellaan lauseita kontekstisidonnaisuuden näkökulmasta, kiinnitetään myös huomiota tarkemmin siihen, mitä oletukset ovat. Oletuksen käsitteen valottamiseen pyritään sekä yleisestä näkökulmasta että eräitä erikoistapauksia tarkastelemalla.

Tässä tutkielmassa on olennaisessa osassa esimerkkilauseiden käsittely, joista tehtyjä päätelmiä sitten yleistetään koskemaan muitakin niiden kanssa olennaisilta osin samankaltaisia lauseita. Tälle asettaa rajoituksia se, että lauseella on kuitenkin monia, ehkä tarkasti ottaen loputonkin määrä käyttötarkoituksia. Volosinovin (1990 s. 100) mukaan: ”Sanan merkityksen määrää kokonaisuudessaan konteksti. Sanalla on itse

asiassa yhtä monta merkitystä kuin käyttöyhteyttäkin”. Näin lauseenkin tarkastelussa on tarpeellista tyytyä siihen, että pyritään keskittymään vain jollakin tavalla keskeisimmiltä vaikuttavien merkitysten tarkastelemiseen.

On siis tarpeellista tarkastella tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä sen todellista laajuutta suppeammin. Tämä on (metodista) reduktionismia, joka on yleinen kaikissa tieteissä. Sillä tarkoitetaan, että korostetaan yksipuolisesti yhtä tai useampaa näkökulmaa, ja muodostetaan synteesi suuresta joukosta jossakin määrin läsnä olevia erillisilmiöitä, vaikka tätä saatua synteesisimuotoa sinänsä ei ehkä ole edes löydettävissä mistään (Pulkinen 1997 s. 106).

2. Kontekstisidonnaisuus

Kaikki lauseet vaativat kuulijaa tietämään lukuisia asioita, jotta hän pystyisi pitämään sanottua lausetta järkevänä. Tähän kuuluu jo esimerkiksi tieto morfeemien, kuten sanojen merkityksestä. Tämän takiahan *Kuukerot latustavat resukkeita* ei ole käyttökelpoinen lause.

Kielen käyttöön - jota pragmatiikka tutkii - liittyy omia rajoituksiaan, joiden pitää täytyä, jotta lausetta voisi käyttää jossakin tilanteessa. Näinpä lauseen käyttöä tutkittaessa voidaan huomata esimerkiksi, että lausetta *Ulkona sataa* käytetään vain sellaisissa tilanteissa, joissa viestintätilanteen osanottajat eivät ole ulkona. Aina ei tosin ole selvää, mitkä lauseen ymmärtämisen kannalta tarpeellisilta vaikuttavat oletukset ovat sellaisia, jotka kuulijan on tiedettävä ennestään, ja mitkä taas sellaisia, jotka hänen on pystyttävä päättelemään.

Kontekstisidonnaisuudessa on kyse siitä, miten paljon oletuksia täytyy olla, jotta lause olisi ymmärrettävä. Otetaan esimerkiksi kaksi lausetta, jotka molemmat toteavat, millainen asiointi maailmassa vallitsee kyseisellä hetkellä:

- (1) Ulkona sataa.
- (2) Ulkona ei sada.

Teoriassa voitaisiin lähteä tarkastelemaan, millaisia kognitiivisia prosesseja näiden lauseiden ymmärtämisen taustalla olisi erilaisten kontekstien tapauksessa. Näitä konteksteja voisi kuitenkin olla loputon määrä. Tämän takia oletusarvoisen kontekstin käsite on tarpeellinen.

Kun peruskäsite on oletusarvoinen konteksti, tarkastelu ei lähde siitä, mikä on lauseen ja ajattelun suhde tiettyjen valikoitujen kontekstien tapauksessa. Itse asiassa kyseessä on juuri päinvastainen lähtökohta. Ensin nimittäin otetaan lause, ja sen jälkeen katsotaan, millaiseen kontekstiin se luontevimmin sopii. Tämä konteksti on

oletusarvoinen konteksti. Kun oletusarvoinen konteksti on alustavasti määritelty, voidaan miettiä, onko jonkin kirjoitetun tai puhutun lauseen takana useampia eri merkityksiä. Eri merkityksillä on erilainen oletusarvoinen kontekstikin (ainakin usein ellei aina). Lisäksi voidaan käsitellä, mikä on näiden merkitysten suhde toisiinsa ja miten ne erotetaan toisistaan.

Oletusarvoinen konteksti voi olla tarkkaan ottaen jokaiselle kielenpuhujalle erilainen, mutta vaikkapa esimerkkien (1) ja (2) tapauksessa siihen voitaneen katsoa kuuluvan meidän kulttuurissamme muun muassa, että sekä puhuja että kuulija olettavat, että ulkona ei yleensä sada. Jos henkilön siis pitäisi arvioida, sataako ulkona, hän vastaisi yleensä, että ei sada, vaikka hänellä ei siitä suoranaista tiettyyn havaintoon perustuvaa tietoa olisikaan. Lisäksi kaikkien Gricen maksimien oletetaan tietenkin pätevän, mukaan lukien sen, että puhuja ei valehtelee.

Kun aletaan tarkastella mainittuja kahta lausetta näistä lähtökohdista, voidaan havaita, että esimerkki (2) on esimerkkiä (1) kontekstisidonnaisempi. Tämä on seurausta siitä, että kuulijalle ei ole yleisten oletustietojen perusteella selvää, minkä takia puhuja sanoo sen. Tämän luvun lopulla (s. 27 - 29) palataan näihin taustatietoihin, jotka ovat tässä tapauksessa ontologis-kulttuurisia. Erona esimerkkiin (1) tässä on, että sen tapauksessa kuulijalle on selvää, että puhuja haluaa muuttaa kuulijan kognitiivista ympäristöä, sillä sen seuraus on, että kuulija saa tietää uuden asian.

Esimerkki (2) välittää selvästi informaatiota, mutta se ei ole tarpeeksi, jotta lauseen ymmärtäminen olisi ongelmaton. Kuulija nimittäin pyrkii aina ymmärtämään lauseen sisältämän informaation rinnalla sen, mikä intentio puhujalla on sen sanoessaan, sillä lauseisiin sisältyy sekä informaatio- että intentiokomponentti. (Kess 1992 s. 148.)

Kognitiiviset prosessit voidaan tiivistää uuden informaation roolin suhteen seuraavasti:

1. Jos puhujan sanoma lause ei välitä tietoa, jonka kuulija voisi päätellä olevan kyseisessä kontekstissa puhujan mielestä uutta informaatiota välittävää, kuulija ei voi pitää uuden informaation välittämistä puhujan intentiona.

2. Jos uuden informaation välittäminen ei ole kuulijan mielestä puhujan intentio, kuulijan on pääteltävä, että sitä tarvitaan jotakin erityistä kognitiivista tehtävää varten, jonka puhuja aikoo ilmoittaa kuulijalle, ellei hän oleta tämän jo osanseen päätellä sen jonkin sellaisen tiedon perusteella, joka kuulijalla puhujan mielestä on.

Tämän perustana on, että vanha tieto ei ole prosessoinnin vaivan arvoista, ellei sitä tarvita jotakin erityistä kognitiivista tehtävää varten (Sperber - Wilson 1986 s. 48).

Esimerkin (2) sisältämä tietohan on vanhaa tietoa siinä mielessä, että se on jo ennestään läsnä siinä representaatioissa, joka kuulijalla on maailmasta, sillä ihmiset olettavat ilman eri syytä, että ulkona ei sada. Näin ilman sopivia lisäoletuksia puhujan intentio jää kuulijalle hämäräksi. Relevanssiteorian näkökulmasta relevanttia on sellainen tieto, joka muuttaa tai parantaa maailmasta olevaa kokonaiskuvaa (Sperber - Wilson 1986 s. 71). Esimerkistä (2) tämä vaikuttaisi oletusarvoisessa kontekstissa puuttuvan, eikä tässä tapauksessa siten *prima facie* vaikuta siltä, että kuulijalla maailmasta olevan kokonaiskuvan muuttaminen tai parantaminen olisi puhujan intentio.

Jos puhuja kuitenkin on sanonut esimerkin (2) lauseen, on kaksi vaihtoehtoa, joiden nojalla kuulija voi kuitenkin olettaa, että lause on silti puhujan mielestä kuulijalle relevantti. Syyt lauseen pitämiseen relevanttina tällaisessa tilanteessa voidaan muotoilla seuraavasti:

1. Puhujan mielestä kyseisessä tilannekontekstissa esimerkki (2) ei olekaan kuulijalle vanhaa tietoa, vaan, toisin kuin yleensä, se on puhujan mielestä kuulijalle uutta.

2. Puhujan liittää esimerkin (2) tiedon jonkin kognitiivisen tehtävän suorittamiseen ja aikoo tehdä tuon kuulijalle selväksi välittömästi tämän lauseen sanomisen jälkeen.

Jotta puhuja voisi ajatella kuulijan osaavan pitää kyseisessä tilanteessa esimerkin (2) tietoa uutena, selityksen 1 tapauksessa puhujan täytyy olettaa, että kuulija pitää oletuksenaan, että esimerkin (1) ilmaisema tila pitää paikkansa, siis toisin kuin tilanne yleensä on. Tilanne olisi tällainen esimerkiksi silloin, jos toisin kuin puhuja oletti, kuulijalla ei olisi ollut oletusta, että ulkona on satanut. Kun puhuja tällöin sanoo esimerkin (2) lauseen, kuulijalla ei ole oletusta, jonka valossa esimerkin (2) tieto, että vähän aikaa sitten ulkona satoi, on uutta. Kuulija saattaa päätellä, että tästä on kyse, kun hän kuulee puhujan ilmauksen. Tätä pyritään seuraavaksi selventämään oletusten näkökulmasta.

Puhujan lause *Ulkona ei sada* voi suhteutua erilaisiin kuulijan oletuksiin:

Oletusten kannalta voi olla voimassa (A) ei muuta kuin yleinen oletus ”ulkona ei sada” tai vastaava tilanneoletus (ero, johon tässä ei kiinnitetä huomiota) tai (B) tilanneoletus ”ulkona sataa”.

Tilannetta on yksinkertaistettu siltä osin, että todellisuudessa oletukset eivät ole tietenkään ehdottomasti oikeina tai väärinä pidettyjä eivätkä edes tietyllä todennäköisyydellä oikeina tai väärinä pidettyjä (ks. Sperber - Wilson 1986 s. 75 - 83). Näitä kontekstisidonnaisuuden perusajatuksen selventämiseen pyrkiviä tarkoituksia varten ääriarvojen käsitteleminen on kuitenkin hyödyllistä. Tältä pohjalta voidaan katsoa, että kun oletusarvoisessa kontekstissa sanotaan lause *Ulkona ei sada*, tilanne on seuraava:

Oletus: Ulkona ei sada.

Lause: Ulkona ei sada.

Tällöin lauseen merkittävyys ei ole selvää kuulijalle, sillä se ei vaikuta hänen mielestään antavan uutta informaatiota. Tällöin kuulija voi tehdä oletuksen, että puhujan sanoessa *Ulkona ei sada* tämä katsoi, että (B) oli voimassa, jolloin:

Oletus: Ulkona sataa.

Lause: Ulkona ei sada.

Tällöin kuulijan tietämys on lisääntynyt, joten kognitiivisen ympäristön muutos on tapahtunut. Siten kuulija voi ymmärtää, miksi puhuja piti lausetta relevanttina, jos kuulija katsoo puhujan sanoneen lauseen kontekstissa, jossa (B) oli voimassa.

Välittömästi kuullessaan lauseen kuulijan ei ole kuitenkaan välttämätöntä tehdä yllä kuvatun kaltaista päättelyä, vaan myös yllä mainittu syy 2 lauseen pitämiseen relevanttina voi toteutua. Tämä mahdollisuus vähenee sitä mukaa, kun aikaa kuluu siitä, kun puhuja sanoi esimerkin (2) lauseen. Kuulija saattaa siis joutua odottamaan hetken ennen yllä kuvatun tilannekontekstia ja puhujan oletuksia koskevan päätelmän tekemistä, sillä puhuja saattaa olla aikeissa tehdä liitoksen johonkin tietoon, jonka valossa ilmaus oli relevantti. Tämän vuoksi seuraavassa esimerkkikeskustelussa voi täten olla luontevaa ajatella lyhyt tauko puheenvuorojen väliin:

Keskustelu (1):

A: Ulkona ei sada.

B: Sielläkö on satanut?

Siitä näkökulmasta, että selitys 1 tai 2 ei olisi toiseen nähden oletusarvoinen, voidaan tällöin sanoa, että kuulija on kääntynyt selityksen 1 puoleen, sillä tauko on tehnyt epätodennäköiseksi sen, että selitys 2 pätsi.

Selitys 2 puolestaan on pätevä seuraavassa esimerkissä, jossa puhuja antaa esimerkin (2) lauseen sanomisen jälkeen tietoa, joka liittyy tuohon ilmaukseen ja tekee sen relevanssin selväksi:

(3) Ulkona ei sada, tänään voidaan niittää.

Tämän esimerkin ymmärtämiseksi kuulijan ei ole lainkaan tarpeellista ajatella, että sade olisi tässä tilanteessa erityisen oletettavaa. Vaikka *Ulkona ei sada* ei ole tässä tilannekontekstissa uusi tieto, se on kuitenkin relevantti yllä mainitun syyn 2 perusteella, sillä nythän puhuja tekee kuulijalle heti sen sanottuaan selväksi, minkä takia se oli vanhanakin tietona relevanttia mainittavaksi tässä yhteydessä: Kyseessä olevassa yhteydessä sataminen/satamattomuus on jälkimmäisen lauseen kannalta erityisen tärkeä asia, nimittäin edellytys sille asialle, johon se viittaa.

Esimerkkejä (1) ja (2) vastaavia lausepareja voidaan esittää suuri, ehkä ääretön määrä. Esimerkiksi seuraavista lausepareista voitaisiin *mutatis mutandis* sanoa kaikki, mikä yllä on sanottu näistä kahdesta lauseesta:

(4) Aurinko paistaa.

(5) Aurinko ei paista.

(6) Puhelin soi.

(7) Puhelin ei soi.

Näitä lauseita kutsutaan tässä **ensisijaisesti informaatiota välittäviksi lauseiksi**. Ensisijaisena oletuksena niiden merkityksestä voidaan pitää uuden maailmaa koskevan tiedon välittämistä kuulijalle. Lauseiden ryhmittely on kuitenkin sumearajaista, sillä aina ei ole selvää, onko lause, riippumatta siitä onko se muodoltaan esimerkiksi kysymys tai väite, informaatiota antava lause. Tämä ei ole kovin keskeistä, mutta kyseisen ilmiön luonnetta kuvataan tässä lyhyesti seuraavien esimerkkien avulla:

(8) Miten sinä voit olla noin tyhmä?

(9) Et tiedä, paljonko kello on.

Esimerkissä (8) ensisijainen tulkinta lienee, että lause on kysymysmuodosta huolimatta väite kuulijan älykkyydestä, ja näin sitä voitaisiin käsitellä informaatiota antavana lauseena. Selkeäksi esimerkiksi tällaisesta ”valekysymyksestä” käy myös englannin *How do you do*. Tässä tapauksessa tosin lauseen ryhmäkään ei ole ensisijaisesti informaatiota välittävä lause.

Voidaan myös huomauttaa, että kysymys välittää aina jotain informaatiota, voidaanhan informaation välittymisen katsoa olevan edellytys sille, että kyseessä on viestintätilanne ylipäätään. Kysymyshän voidaan nähdä joko käskyn tai toteamuksen lähisukulaisena (Hakulinen - Karlsson 1979 s. 281), ja ensimmäisessä tapauksessa informaatio olisi, että puhuja haluaa kehottaa kuulijaa antamaan jotakin tietoa, ja jälkimmäisessä, että puhuja on epätietoinen. Nämä ovat kuitenkin vahvasti itse viestintää koskevia tietoja pikemmin kuin maailmaa koskevan tiedon välittämistä, sikäli kun maailma ymmärretään siksi, mikä on keskustelijoiden ja heidän viestintänsä ulkopuolella. Sama pätee myös esimerkiksi käskyihin, jotka välittävät informaatiota ensi sijassa puhujan tahdosta, ei maailmasta tässä merkityksessä.

Esimerkistä (9) puolestaan voisi foneettisesta näkökulmasta ehkä väittää, että sen intonaatiolla olisi selvä ero, jos lausetta käytettäisiin pelkkänä väitteenä. On kuitenkin vaikea kuvitella sellaista tilannetta, jossa tätä lausetta todella käytettäisiin vain väitteenä. Näin voidaan katsoa, että intonaatio on tässä mielessä pelkkä lisä, ei ainoa syy, joka tekee lauseesta jotakin muuta, lähinnä kehotuksen tai kysymyksen.

Nyt seuraa kokoava katsaus oletuksiin, nehän ovat keskeinen asia kontekstisidonnaisuudessa. Seuraavaksi käsitellään edellä olleita esimerkkipareja - ja muita kuviteltavissa olevia samanlaisia tapauksia - esimerkkiparin (1) ja (2) avulla. Voidaan sanoa, että esimerkin (1) - kuten myös esimerkin (2) - tapauksessa lauseen ymmärtämiseksi on tiedettävä tai oletettava paljon asioita, jotta ymmärtäminen olisi

mahdollista. Näihin oletuksiin kuuluu tämän esimerkin tapauksessa loppujen lopuksi muun muassa se, että painovoimalain mukaisesti maan pinnan ulkopuolella oleva materia pyrkii lähestymään sitä, ellei mikään estä tätä. Painovoimalain tunteminen sinänsä ei tietenkään ole välttämätöntä, mutta kylläkin sen aiheuttamien ilmiöiden ymmärtäminen siltä osin kuin ne vaikuttavat yksilön havaittavaan todellisuuteen. Kaikkien tällaisten yleisten eli kaikilla ihmisillä kulttuurin ja ontologisten seikkojen yhteisvaikutuksesta olevien oletusten määrä, joka tarvitaan esimerkin (1) lauseen ymmärtämiseen, merkitään nyt kirjaimella n , joka tarkoittaa jotakin nollaa suurempaa kokonaislukua.

Esimerkin (2) tapauksessa on tiedettävä tai pääteltävä kaikki sama, mikä on lauseen kunnolliselle ymmärtämiselle välttämätöntä vastaavan myönteisen esimerkin kohdallakin. Tähän tietoon kuului muun muassa æ , mitä *sade* tarkoittaa. Näiden asioiden lisäksi on vielä tiedettävä, miksi puhuja sanoo lauseen, sillä oletusarvoinen puhujan intentio ei päde. Kuulijan oletus puhujan intentiostahan oli tässä tapauksessa, että lause sanotaan sen takia, että puhuja haluaa kertoa kuulijalle, että asiat eivät ole niin kuin kuulija todennäköisesti yleisen maailmaa koskevan tietonsa perusteella olettaa, vaan nyt sataa, toisin kuin yleensä. Esimerkkien (1) ja (2) tapauksessa oletusarvo siis on, että puhuja välittää kuulijalle lauseen proposition mukaisen tiedon. Voidaan tosin huomauttaa, että lauseita käytettäneen joskus faattisesti (ks. Malinowski 1923 s. 315), mutta tälle käytölle on edellytys, että lause vaikuttaa periaatteessa sopivalta sanottavaksi, vaikka faattista pyrkimystä ei olisikaan. Tätä voi myös pitää faattisen kommunikaation edellytyksenä, sillä sen avulla halutaan juuri ilmaista mielenkiinto keskusteluun jonkun kanssa sillä tavoin, että tätä ei kuitenkaan sanota suoraan.

Oletuksista voidaan siis sanoa, että jos esimerkin (1) ymmärtämiseksi välttämättömiä oletuksia on määrä n , esimerkin (2) ymmärtämiseen niitä tarvitaan määrä $n+1$. Toisaalta, jos ajatellaan kontekstia, jossa puhuja ja kuulija tietävät ja tietävät toistensa tietävän, että ulkona sataa, huomataan, että tällöin esimerkin (1) sanominen on vuorostaan oletusarvoisesti outoa ja sen ymmärtämiseen tarvitaan jotakin

lisätietoa. Se siis vaatii minimioletuksia $n+2$ kappaletta, kun n on minimioletusten määrä tavallisissa olosuhteissa silloin, kun sanotaan esimerkki (1) ja $n+1$ minimioletusten määrä silloin, kun sanotaan esimerkki (2) vastaavassa tilanteessa. Myöhemmin palataan vielä siihen, millainen tämä tilanne voisi konkreettisesti olla.

Kuten aiemmin esitettiin, esimerkin (2) tapauksessa oletuksia on $n+1$ kappaletta. Tämä muiden lisäksi tehtävä yksi oletus voi olla sisällöltään, että (A) puhujalla kyllä on intentio välittää juuri se tiedon, joka lauseen propositio on, mutta konteksti, jossa hän katsoo puhuvansa, on sellainen, että siinä on järkevää kertoa sellainen tieto, joka ei tavallisesti ole mielekästä. Toisaalta voi myös olla, että (B) puhujalla ei olekaan intentiota välittää sitä tietoa, jonka lause (propositio) vaikuttaa antavan.

Vaihtoehdon (A) tapauksessa oletus $+1$ on, että puhuja olettaa kuulijan tietävän tai ainakin osaavan päätellä, että kontekstiin kuuluu jokin sellainen piirre, jota kyseisessä kulttuurissa ei pidetä oletusarvoisena eli kaikkien ihmisten olettamana, jos heillä ei ole syytä olettaa toisin. Puhutaan siis tilannekontekstista. Tällaisia oletuksia ei esimerkin (1) tapauksessa tarvitse olla.

Vaihtoehtoa (A) kuvaa tilanne, jossa henkilö A on lähdössä ulos sateenvarjon kanssa, jolloin ikkunan ääressä oleva henkilö B sanoo: *Ulkona ei sada*. Tällöin henkilö B on saanut syyn epäillä, että henkilö A luulisi, että ulkona sataa. Jos B:llä ei olisi vastaavassa tilanteessa tällaista syytä olettaa, että A olettaa ulkona satavan, olisi outoa, jos B sanoisi *Ulkona ei sada*. Tällöin A voisi hyvinkin kysyä, miksi B sanoi kyseisen lauseen.

Esimerkin (1) tapauksessakin vaihtoehto (B) on mahdollinen, siis että puhuja ei välttämättä pyri ensisijaisesti välittämään sitä informaatiota, joka propositio on. Siis vaikka olisikin selvää, että puhuja ja kuulija tietävät, että kuu paistaa, voidaan silti sanoa *Kuu paistaa*, jos tarkoituksena onkin lähinnä esittää epäsuora kehoitus, että kuulija tulisi tämän ansiosta puhujan viereen ikkunan ääreen.

Vaihtoehtoa (B), että puhujan intentio ei ole tiedon välittäminen vaan jotakin muuta, kuvaa seuraava lause, jos ajatellaan, että se sanotaan tilanteessa, jossa kahden lähekkäin olevan henkilön oltua jonkin aikaa hiljaa toinen sanoo:

(10) Ei näytä tulevan sadetta.

Voidaan ajatella, että vaikka oletusarvoinen maailmantila olisikin, että sadetta ei näytä olevan tulossa, lause on relevantti tästä jo valmiiksi olevasta oletuksesta huolimatta, sillä kuulijalle välittyvä tieto voikin olla suurin piirtein, että puhuja halusi puhella kuulijan kanssa, jolloin hänen kielenkäyttönsä on faattista.

Proposition informaation välittävä ja muunlainen käyttö muodostavat joka tapauksessa jatkumon, sillä ei ole aina selvää, ymmärtääkö kuulija kaikki ne pyrkimykset, joita puhujan sanoman lauseen takana on, siis milloin puhuja pyrkii vain välittämään informaation ja milloin fokuksessa onkin jotakin muuta, joka lauseen sanomisesta voisi seurata. Toisaalta ehkä puhujan itsensä ei välttämättä tarvitse tehdä jyrkkää jaottelua omista intentioistaan.

Käsittelemättä on vielä tapaus, jossa oletuksia on $n+2$ kappaletta. Oletuksia on siis n , kun puhuja välittää kuulijalle uuden tiedon, että ulkona sataa. Kun välitetään tieto, että ulkona ei sada, tarvitaan jokin oletus siitä, miksi tämä yleensä epäkiinnostava tieto on nyt mielenkiintoista. Tällöin oletusten lukumääräksi tulee $n+1$. Tämä oletus voi olla esimerkiksi, että aiemmin on satanut. Sen takia silloin olisi uutta ja siten mielekästä tietoa, että enää ei sada. Jos ajatellaan tilannetta, jossa oletuksia on nyt tällä tavalla $n+1$, mutta puhuja sanookin *Ulkona sataa*, tarvitaan uusi oletus, joka selittää, miksi sanotaan lause, joka ei vaikuta kertovan mitään uutta tietoa. Kuulijalle tämä oletus voisi olla esimerkiksi, että puhuja ei tiedäkään, että ulkona on satanut koko päivän, ja sen vuoksi hänen mielestään on uutta tietoa, että ulkona sataa.

Olisi mahdollista jatkaa samaan tapaan ja muodostaa oletus $n+3$. Ei ole teoreettista ylärajaa, miten paljon näitä määrään n lisättäviä oletuksia voisi olla, kunhan $n+x-1$

on lähtökohtainen oletusmäärä, kun x on määrän n lisäksi oleva oletusmäärä, joka kuulijalla on, kun hän on ymmärtänyt (tai luulee ymmärtäneensä), miksi lause sanottiin. Koska x kuitenkin vaatii luontevia oletuksia, tulee jossakin vaiheessa vastaan raja, kuinka paljon sen ylittäviä oletuksia ihminen pystyy kognitiivisesti käsittelemään. Seuraavaksi siirrytäänkin käsittelemään erilaisia oletuksia.

Jos oletusarvoisuutta katsotaan erilaisten keskustelussa (mahdollisesti) käytettävien tiedon lähteiden näkökulmasta, voidaan kontekstisidonnaisuus paikantaa erityisesti tietynlaiseen tietoon. Tiedon lähteet voidaan luokitella seuraavasti:

1. That computable from the physical context.
2. That available from what has already been said.
3. That available from background or common knowledge. (Saeed 1997 s. 182.)

Eli:

1. Tilannekonteksti
2. Puhekonteksti
3. Muuta kautta henkilöillä oleva tieto

Näistä kolmas luokka on erityisasemassa sikäli, että muuta kautta olevaan tietoon, siis yleiseen tietoon, nojaamista ei ole syytä pitää kontekstisidonnaisena, sikäli kun tuo konteksti katsotaan kaikille tarkasteltaville lauseille samaksi. Jos ajatellaan kuvitelluissa maailmoissa olevia tilanteita tai selvästi meidän kulttuuristamme poikkeavia kulttuurikonteksteja, se vaikuttaa siihen, mikä on kontekstisidonnaista, sillä kaikkialla näissä tilanteissa ei ole sama yleinen tieto, koska se on riippuvaista ontologis-kulttuurisista seikoista. Ei ole tarpeellista kohdistaa jatkuvia huomautuksia siihen, mikä tilanne olisi siinä tapauksessa, että kulloinkin tarkasteltavalle lauseelle otettaisiin konteksti jostakin kaukaa haetusta mahdollisesta maailmasta.

Turhaa erilaisiin konteksteihin kohdistuvaa tarkastelua on siis perusteltua välttää tilanteissa, joissa voidaan nojautua oletuksiin, jotka ovat riittävän yleisiä. Jossakin paikassa voi sataa yleensä, ja voidaan ehkä kuvitella planeetta, jossa kuukin paistaisi suurimman osan ajasta, mutta se ei ole olennaista. Viittauksia toisenlaisiin kulttuurikonteksteihin tai maailmoihin saatetaan tehdä tässä tutkielmassa, mutta vain *ad hoc*, siis silloin, kun se on jostakin syystä tarpeellista. Niiden esille ottaminen ei ole järjestelmällistä, eivätkä niihin kohdistuvat huomiot ole erityisen tärkeitä.

Lauseen kontekstisidonnaisuuteen vaikuttaviin erilaisiin seikkoihin on viitattu jo aiemmin, ja tämän luvun lopuksi niihin tehdään vielä katsaus.

Lauseen merkityssisällön ohella lauseen kontekstisidonnaisuuteen vaikuttavat tekijät voidaan luokitella seuraavasti:

- 1A. Ontologiset tosiasiat
- 1B. Kulttuurin näkemys ontologisista tosiasioista
2. Kyseinen tilanne eli tilannekonteksti
3. Lauseen muoto

Esimerkki ontologisten tosiasioiden vaikutuksesta on se jo edelläkin esiin tullut seikka, että lause *Ulkona ei sada* on yleensä kontekstisidonnaisempi kuin lause *Ulkona sataa*. Tämä johtuu siitä, että on varsin helposti havaittavissa, että ulkona sataa harvemmin kuin on satamatta, joten on oletusarvo, että ulkona ei sada, eikä sitä tarvitse sanoa. Tämä ei tosin tarkoita, ettei kulttuurilla olisi vaikutusta. Esimerkiksi kulttuurin roolista voisi käyttää mahdollista uskomusta, että tietyllä viikolla heinäkuussa, ns. akkainviikolla, sataa aina, joten tällöin siitä riippumatta, mitä yksilö tietää ontologisista tosiasioista (lukuun ottamatta sitä, että hän kuitenkin tietää, että aina sade ei ole oletettavaa), hän voi pitää yllättävänä, jos kyseisellä viikolla ei sada. Uskomukset ontologisista tosiasioista ovat jossakin määrin kulttuurin muovaamia, mutta tähän rajankäyntiin ei kiinnitetä tässä huomiota. Olennaista on, että näitä kahta voidaan jossakin määrin pyrkiä yllä esitetyllä tavalla erottamaan toisistaan.

Puhetilanteen, yllä mainitun tekijän 2, vaikutusta on myös jo sivuttu. Aiemmin mainittu inttävä lause *Ei tänä aamuna satanut* on tästä esimerkki, sillä inttäminenhan vaatii jotakin, jota vastaan intetään, joten jos se ei ole jotakin yleisesti tiedettyä vastaan - mikä olisikin luultavasti harvinaista - inttämisen tekee mahdolliseksi jokin, mitä on sanottu tai tehty aiemmin, siis kyseinen tilanne eli tilannekonteksti.

Muodon, kolmannen kontekstisidonnaisuustekijän, vaikutuksesta voidaan ottaa esimerkiksi seuraava lausepari, jonka myönteinen ja kielteinen parikki ovat periaatteessa samanmerkityksisiä siinä mielessä, että niillä voi viitata samaan ontologiseen tilaan:

(8) Opettajani on mies.

(9) Opettajani ei ole nainen.

Jotta samanmerkityksisyys olisi mahdollisimman selvä, tähän on valittu esimerkkipari, joka sisältää komplementaarisen vastakkaisuuden (ks. esim. Kieli ja sen kielioptit 1996 s. 63). Tämä tarkoittaa sitä, että tietyssä luokassa $-A=B$, siis toisen vastakkaisuusparikin kieltäminen on yhtä kuin toinen parikki. Näin näissä esimerkeissä nojaututaan siihen, että opettajien luokassa olisivat miehiä kaikki, jotka eivät ole naisia.

Esimerkeistä (8) ja (9) voidaan havaita, että niillä ei voi tavallisesti korvata toisiaan temaattisesti vapaasti. Kielto-lause tuo tähänkin vastaan väittävän sävyn eli edellyttää Savijärven (1988 s. 33) sanoin todellista tai ajateltavissa olevaa dialogia. Poikkeuksena kieltolauseisiin ovat lauseet, jotka ilmaisevat kielteisinä epäoletettavia asiointiloja, kuten *Minä en maksa veroja* (ks. esim. Miestamo 1998 s. 202 - 203). Näitä käsitellään oletusten kannalta tarkemmin seuraavassa luvussa.

Esimerkkien (8) ja (9) lauseiden kontekstisidonnaisuuseron täytyy johtua lauseiden muodosta, sillä ne viittasivat samaan tilaan. Tämä ero muodossa on tietenkin kiello. Näinpä voidaan sanoa, että lauseen muodolla vähintäänkin voi olla suoraa merkitystä

lauseen kontekstisidonnaisuudelle, kuten tiedolla ontologis-kulttuurisista asioista ja tiedolla tilannekontekstista oli.

Tähän mennessä on selvitelty kontekstisidonnaisuuden perusasioita, ja nyt siirrytään spesifimpään aihealueeseen, nimittäin erilaisten väittävien lauseiden kontekstisuhteeseen. Tämän tarkoitus on tuoda lyhyesti esiin havaintoa ilmoittavien lauseiden erityisluonne, jonka jälkeen siirrytään tarkastelemaan asiaa diskurssin avulla. Toistaiseksi ei kuitenkaan siirrytä relevanssiteoriaan pohjaavaan selitykseen siitä, mistä havaintoa ilmoittavien lauseiden luonne ja olemassaolo johtuu. Tähän palataan tutkielman lopulla.

3. Väittäväistä lauseista

Voidaan erottaa kahdenlaisia väittäviä lauseita sen mukaan, onko niitä koskevasta myönteisestä tilasta kertominen enemmän vai vähemmän kontekstisidonnaista kuin kielteisestä tilasta kertominen.

Otetaan tarkasteltavaksi seuraavat neljä esimerkkiä:

(10) Kuu paistaa.

(11) Kuu ei paista.

(12) Pekalla ei ole nenää.

(13) Pekalla on nenä.

Viimeisestä, esimerkki (13):sta, esitetään tuonnempana näihin esimerkkeihin sisältyviä oletuksia konkretisoivan muotoilu. Näistä esimerkkipareista esimerkkeihin (11) ja (13) sisältyvät oletukset ovat niiden parikkeja monimutkaisemmat ja samalla toisiaan varsin suuresti vastaavat, joten muiden kuin esimerkin (13) konkretisointi ei ole tässä tarpeellista, toisteisuuden välttämiseksi.

Seuraavaksi esitetään kohta kohdalta esimerkkien (10) - (13) käyttöön liittyviä yleisluontoisia oletuksia sen tuomiseksi selvästi esiin, miten näiden väittävien lauseiden tapauksessa ensimmäisen parin myönteinen jäsen, siis esimerkki (10), vastaa jälkimmäisen parin kielteistä jäsentä, siis esimerkkiä (12), ja kuinka samanlainen vastaavuus voidaan nähdä yhtä lailla näiden myönteiseksi/kielteiseksi käännettyjen vastineiden, esimerkkien (11) ja (13) kohdalla.

Kun esimerkit (12) ja (13) lausutaan oletusarvoisessa tapauksessa, voidaan katsoa, että ainakin seuraavanlaiset oletukset ovat voimassa:

1. *Kuu paistaa*

Puhuja pitää (tietenkin) ilmausta kuulijalle relevanttina, eli (1) koska voidaan pitää yleensä odotuksenmukaisena, että kuu ei paista, ja (2) koska puhuja viittaa tilanteeseen, jossa tämä oletus ei pidä paikkaansa, joten (3) tämä on tietoa, jota kuulijan voi olettaa pitävän mielenkiintoisena.

2. *Kuu ei paista*

Puhuja pitää (tietenkin) ilmausta kuulijalle relevanttina, eli (1) koska voidaan pitää yleensä odotuksenmukaisena, että kuu ei paista ja (2) koska puhuja viittaa tilanteeseen, jossa tämä oletus pitää paikkansa, joten (3) tämä ei ole tietoa, jota kuulijan voisi olettaa pitävän mielenkiintoisena, ja siksi (4) puhuja olettaa kuulijan tietävän jotakin enemmän kuin kaikkien ihmisten oletetaan tietävän (eli enemmän kuin kohdan (1)), eli sen, minkä perusteella tämä on puhujan mielestä kuulijalle relevanttia.

Lauseparissa *Pekalla on nenä / Pekalla ei ole nenää* oletukset ovat puolestaan seuraavanlaiset:

3. *Pekalla ei ole nenää*

Puhuja pitää (tietenkin) ilmausta kuulijalle relevanttina, eli (1) koska voidaan pitää yleensä odotuksenmukaisena, että ihmisellä on nenä, ja (2) koska puhuja viittaa tilanteeseen, jossa tämä oletus ei pidä paikkaansa, joten (3) tämä on tietoa, jota kuulijan voi olettaa pitävän mielenkiintoisena.

4. *Pekalla on nenä*

Puhuja pitää (tietenkin) ilmausta kuulijalle relevanttina, eli on oltava niin, että (1) koska voidaan pitää yleensä odotuksenmukaisena, että ihmisellä on nenä, ja (2) koska puhuja viittaa tilanteeseen, jossa tämä oletus pitää paikkansa, joten (3) tämä ei ole tietoa, jota kuulijan voi olettaa pitävän mielenkiintoisena, ja siksi (4) puhuja olettaa kuulijan tietävän jotakin enemmän kuin kaikkien ihmisten oletetaan tietävän (eli enemmän kuin kohdan (1)), eli sen, minkä perusteella tämä on puhujan mielestä kuulijalle relevanttia.

Tämän esimerkin (*Pekalla on nenä*) oletuksista otetaan vielä esille muoto, jolla pyritään esittämään konkreettisesti, millaisia nämä yllä mainitut oletukset voivat esimerkiksi olla:

(1) Pekka on ihminen ja ihmisillä on yleensä nenä, ja (2) puhuja toteaa tämän tarkoittamatta mitään muuta, (3) eikä siis olisi mielenkiintoista kuulla vain vahvistusta sille, että Pekalla kuten muillakin ihmisillä on nenä, joten (4) Pekkaan eivät päde samat oletukset kuin ihmisiin yleensä, joten on kyse siitä, että tässä puhutaan erityisestä yksilöstä.

Näistä konkretisoiduista oletuksista selvennetään vielä lyhyesti kohtaan (4) sisältyviä oletuksia:

Tiedetään, että koira puraisi Pekkaa nenään jokin aika sitten, jonka jälkeen Pekka on nähty ilman nenää, mutta nyt on havaittu, että hänellä on jälleen se, mikä ei ollut tässä tapauksessa itsestään selvää.

Näiden kahden lauseparin välillä on paljon eroja, joihin tässä ei kiinnitetä tarkempaa huomiota. Esimerkit (12) ja (13):han ovat potentiaaliselta informatiivisuudeltaan aivan eri tasolla kuin (10) ja (11), sillä (12) ja (13) kertovat kahden kiinteästi toisiinsa liittyvän asian - henkilön ja hänen ruumiinosansa - suhteen, kun taas esimerkeistä (10) ja (11) voidaan kysyä mitä ne oikeastaan periaatteessakaan voisivat kertoa, sillä *paistaa* on semanttisesti sängen tyhjä verbi tässä yhteydessä. Olennaista on kuitenkin, mitä yhteistä näillä lauseilla on eräiden perusoletusten näkökulmasta, joten samaan luokkaan kuuluvien lauseiden - pareiksihan muodostuvat oletusten suhteen esimerkit (10) ja (12) sekä (11) ja (13) - variaatio muiden piirteiden osalta on hyväksyttävää. Se voidaan nähdä suotavaksikin, sen osoittamiseksi, miten myös varsin erilaiset lauseet voidaan jäsentää samojen periaatteiden mukaan. Myönteisten ja kielteisten lauseiden eroa voisi tarkastella ainakin myös prosessin ja tilan välisen opposition näkökulmasta (ks. esim. Miestamo 1998 s. 203).

Tässä luvussa on kuitenkin tärkeintä, että kun on tällä tavoin pohjustettu sitä, mitä oletuksia mielessä on eri tilanteissa, tältä pohjalta on hyvä siirtyä askel eteenpäin ja katsoa vuorovaikutustilanteita ja sen jälkeen havaintoa ilmoittavien lauseiden oletuksia.

4. Diskurssikonteksti ja intentio

4.1. Relevanssi: Tarkoitettua tulkinnasta lauseen sanomisen jälkeisen repliikin valossa

4.1.1. Lauseen sanomisen ehdoista

Tässä luvussa käsitellään sellaisia keskusteluja, joissa alkuperäinen puhuja kertoo kysyttäessä, miksi hänen sanomansa ilmaus oli järkevä eli mikä oli tarkoitettu tulkinta.

Puhuja pitää lausettaan relevanttina, eli hän tietää, että kuten ostensiivinen kommunikaatio aina, hänen lauseensa kommunikoi oletuksen sen omasta relevanssista (Sperber - Wilson 1995 s. 260). Toisaalta kommunikaatio voi epäonnistua (Sperber - Wilson 1986 s. 65), joten siinä voi syntyä tilanteita, joissa kuulijalle ei ole selvää, miksi lause oli puhujan mielestä relevantti. Kiinnittämällä huomiota tällaisiin tilanteisiin voidaan päästä tarkastelemaan, millaisilla perusteilla lause voidaan katsoa riittävän relevanteiksi ja millaisilla ei.

Lähtökohta tarkoitettuun tulkintaan liittyvissä oletuksissa on puhehetken ja havaintohetken suhteen kannalta, että on liian paljon väitetty, jos sanotaan, että *Kuu paistaa* on relevantti silloin, kun puhuja katsoo tietävänsä, että 1) *Kuu ei paista* ei pidä puhehetkellä paikkaansa ja 2) kuulija ei tiedä tätä.

Seuraava keskustelu on esimerkki vastineesta, joka voi olla sovelias lauseelle *Kuu paistaa*:

Keskustelu (2):

A: Kuu paistaa.

B: Nytkö sinä sen vasta huomasit?

B:n tekemä ns. haastava siirto on tässä luonteva tapa asettaa edeltävän ilmauksen mielekkyys, kiinnostavuus tai soveliaisuus (tai ehkä useampikin niistä) kyseenalaiseksi. Mielekkyydellä ja kiinnostavuudella viitataan relevanssiin, soveliaisuudella kohteliaisuuteen. Kiinnostavuuden puute tarkoittaa erityisesti sitä, että lause ei kerro asiasta, joka olisi kuulijan mielestä mielenkiintoista tietää ylipäättänsäkään. Mielekkyyden puutteella taas tarkoitetaan sitä, että kyseisessä kuulijan olettamassa tilannekontekstissa ei ole syytä, jonka vuoksi lause sopii sanottavaksi.

Keskustelussa (2) on siis syntynyt tilanne, jossa B:lle ei ole selvää, mitä varten A olettaa ilmauksen olevan B:lle relevantti. Kuten sanottua, tuo syy ei ole, että se, mitä (alkuperäinen, siis ensimmäinen) puhuja sanoo, olisi B:lle jo tuttua.

B:n tässä esittämä haastava siirto ei kuitenkaan kohdistu pelkästään siihen, että hän tiesi jo aiemmin sen, mitä A sanoi. Jos olisi kyse vain tästä, voisi keskustelu mennä yksinkertaisesti niin, että B ei ota kantaa siihen, milloin A on asian huomannut, vaan ainoastaan toteaa tienneensä sen jo aiemmin:

Keskustelu (3):

A: Kuu paistaa.

B: Minä olen jo huomannut sen.

Keskustelussa (2) B huomauttaa A:lle, että tämän kommentti oli myöhässä, eli se rikkoo jotakin muutakin kuin sitä sääntöä, että tunnettuja asioita - eli molempien toistensakin tuntemaksi tietämiä - ei ole syytä sanoa, jos niillä ei tarkoiteta jotakin enemmän kuin niiden kirjaimellinen merkitys on. Keskusteluparissa (3) B ei kiinnitä huomiota siihen, milloin A sanoo lauseen, joten voidaan olettaa, että jos keskustelun (2) tilanteessa A olisi sanonut kyseisen asian jonkin verran aiemmin, olisi B:n vastaus saattanut olla samantapainen kuin jälkimmäisessäkin esimerkkikeskustelussa. Seuraavaksi tarkastellaan enemmän tätä ehtoa. Kuulija tietää puhujan noudattavan sitä ja puhuja tietää kuulijan tietävän tämän ja niin edelleen periaatteessa *ad*

infinitem. Tätä päädytään tuonnempana pitämään eräänlaisena sanomisen hetkeä koskevana välittömyysehtona.

4.1.2. Välittömyysehto

Tutkimuksissa voidaan tarkastella lauseen oletuksia siten, että pyritään esittämään kontekstia tarvitsematon kielellinen ilmaus siitä, mitä lauseella sanotaan. Nyt palataan tässä tarkoituksessa aiemmin esitettyyn keskusteluun:

Keskustelu (2):

A: Kuu paistaa.

B: Nytkö sinä sen vasta huomasi?

Oletusten luonteelle ei tehdä oikeutta, kun ne muutetaan lineaariseen kirjalliseen muotoon, mutta seuraavassa on yksinkertaisesti esitettyinä joitakin implikaatioita, joita B:n lauseen perusteella voidaan tehdä B:n intentioista lauseen tarkoitetun merkityksen osalta. Tässä $p = \textit{Kuu paistaa}$.

1. Minä olin huomannut jo aiemmin p .
2. Oletin sinunkin huomanneen p .
3. Kuulin kuitenkin sinun sanovan p .
4. Oletus 2 ei täten vaikutakaan olevan tosi.
5. Paitsi jos on jokin syy, jonka nojalla p on tästä huolimatta relevantti.

Oletus 5 on tässä mukana sen takia, että se aiheuttaa kysymysmuodon. Se viittaa siihen, että ainoa mahdollinen selitys ei ole se, että A ei olisi huomannut aiemmin, että kuu paistaa. Tätä tilannetta voi vertailla esimerkkiin (3), jonka yhteydessä käsiteltiin relevanssia. Tässä tapauksessa lauseen havainnosta ilmoittavan - ja siten sen välittömyysehtoon sitovan - merkityksen voi sivuuttaa ainakin se, että A:lla on

intentio liittyy kyseinen havainto muuhun tietoon, jolloin se lause relevantti, vaikka ei uusi olisikaan. Jos A aikoo jatkaa seuraavaan tapaan, lause *Kuu paistaa* olisi eri asemassa:

(14) Kuu paistaa. Tänä yönä minä en saa nukutuksi.

Tässä tapauksessa A:n lauseet voidaan formalisoida seuraavasti:

1. p.
2. p:stä kausaalisesti x.

Tällöin p voi olla relevanttia sen kannalta, että siitä seuraa jotakin, joka on mahdollisesti B:lle relevanttia tietoa.

Joka tapauksessa B:n lause keskustelussa (2) kertoo, että hänelle ei ollut selvää, miksi A sanoi kyseisen lauseen, ja tästä ilmoittaessaan B myös tarjoaa syytä siihen, miksi A:n lause oli hänen mielestään outo. Täksi syyksihän B epäilee, että A oli huomannut (B:n mielestä) yllättävän myöhään sen asian, josta A lauseellaan ilmoittaa.

Keskustelusta (2) voidaan huomata, että jos lause *Kuu paistaa* sanotaan ilman perustetta pitää sitä relevanttina vanhanakin tietona, siitä voi päätellä sen lisäksi, että puhuja tietää, että kuu paistaa, myös sen, että hän on vasta äskettäin saanut tämän tietoonsa. Sen takia B olettaa, että A on tehnyt havainnon juuri ennen lauseen sanomista. Tästä on siis kyse välittömyysehdoissa.

Myöhemmin selvitetään syytä, minkä takia tällainen välittömyysehdo on olemassa, mutta sitä ennen jatketaan vielä tämän ehdon itsensä käsittelemistä. Seuraavassa luvussa tämä tapahtuu siten, että laajennetaan vielä A:n ja B:n keskustelua eli kiinnitetään huomio siihen, millainen tilanne on, kun alkuperäinen puhuja vastaa siihen, mitä alkuperäinen kuulija sanoi vastineeksi ensimmäiseksi esitettyyn

lauseeseen.

4.2. Tarkoitettusta tulkinnasta lauseen sanomisen jälkeisen keskustelun valossa

Jos A on katsellut ikkunasta ulos jo jonkin aikaa, ja tämän jälkeen hän sanoo *Kuu paistaa*, johon B reagoi kysymyksellä *Nytkö se vasta alkoi paistaa?*, A:lla on ainakin nämä kolme relevanttia vastausmahdollisuutta:

1. A voi sanoa, että kuu todellakin alkoi paistaa vasta nyt.

Keskustelu (4):

A: Kuu paistaa.

B: Nytkö se vasta alkoi paistaa?

A: Niin, ei se äsken paistanut.

- Tässä tapauksessa A on ilmoittanut tekemästään havainnosta heti sen tekemisen jälkeen, välittömyysehdon mukaisesti, joten B:n huomautusta voi pitää tämän takia A:lle turhana, sillä se perustuu B:llä (ainakin A:n mielestä) olleeseen virheelliseen oletukseen, jolla ei olekaan merkitystä B:lle sillä tavalla, kuin A oletti.

2. A voi sanoa, että hän kiinnitti siihen huomiota vasta nyt.

Keskustelu (5):

A: Kuu paistaa.

B: Nytkö se vasta alkoi paistaa?

A: Minä huomasin se vasta nyt.

- Tässä tapauksessa A ilmoittaa tekemänsä havainnon heti sen tekemisen jälkeen, välittömyysehdon mukaisesti, mutta B:n oletus, että kuun olisi voinut havaita paistavan aiemminkin, tulee A:n hyväksymäksi.

3. A voi sanoa, että hän oli kiinnittänyt kyseiseen seikkaan huomiota jo aiemmin, mutta hän sanoi sen jostakin syystä vasta nyt.

Keskustelu (6):

A: Kuu paistaa.

B: Nytkö se vasta alkoi paistaa?

A: Huomasin minä sen jo aikaisemmin, mutta en saanut sanotuksi, kun sinä puhuit niin paljon.

- Tässä tapauksessa tilanne jää avoimeksi sen suhteen, oliko B:n huomautus aiheellinen, sillä se riippuu siitä, miten hyvä A:n antama syy viivyyttää havainnosta ilmoittamista on kunkin osapuolen mielestä.

Kaikissa yllä olevissa tapauksissa B:n mielestä olisi ollut outoa, jos A olisi ilman syytä olisi sanonut lauseensa myöhemmin kuin heti sen jälkeen, kun teki havainnon, joten tämän perusteella voidaan sanoa, että ilman syytä lausetta *Kuu paistaa* ei alun perin olisi sanottu paljon havainnon tekemisen jälkeen. Ei voitane ajatella, että A olisi tarkoituksellisesti halunnut johdattaa B:n tekemään esitetyn tapaisen kysymyksen. Faattisena ilmauksena tämä voisi olla mahdollista, siinä tapauksessa B ei ole ymmärtänyt A:n haluavan käyttää lausetta tällä tavoin, jos hän reagoi sillä tavalla kuin yllä olevissa keskusteluissa.

Vaikuttaa siltä, että ajallinen etäisyys havaintohetken ja puhehetken välillä aiheuttaa **havaintoa ilmoittavissa lauseissa** kontekstisidonnaisuutta. Näitä lauseita käsitellään

enemmän seuraavassa luvussa.

Voidaan siis päätellä B:n repliikin perusteella, että B olettaa, että A olettaa B:n olettaneen syyn, jonka takia A ei jo aiemmin sanonut *Kuu paistaa*. Ehdon oleminen tällä tavalla molemminpuolisesti manifestoitu on tyyppillistä relevanssin maksimiin kaltaisille ehdoille, eikä tämänkään puhe- ja havaintohetken suhdetta koskevan ehdon olemassaoloa itsessään voi epäillä, kuten ei noiden muidenkaan ehtojen. Korkeintaan keskustelijoiden välillä voi - kumpienkin ehtojen tapauksessa - syntyä epäselvyyttä sen vuoksi, että alkuperäinen kuulija ei kykene näkemään syitä, joiden pohjalla alkuperäinen puhuja oli olettanut, että lause oli ehtoja noudattava.

4.3. Muista piirteistä, jotka ilmaisun pitää täyttää tullakseen hyväksytyksi keskustelussa

4.3.1. Havaintoa ilmoittavat lauseet

Seuraavaksi käsitellään havaintoa ilmoittavia lauseita, ja niiden keskeisimpien piirteiden selvittämisen jälkeen siirrytään seuraavassa luvussa niiden ja muiden lauseiden rajanvetoon. Nimen jälkimmäinen sana *ilmoittava* tarkoittaa, että kyseessä on ilmoittava lause, joka tarkoittaa sitä, että lauseen tarkoituksena on ensisijaisesti välittää se tieto, joka on lauseen propositio. Sanalla *havainto* taas tarkoitetaan, että kyseessä ei ole asia, joka olisi yleisesti tiedetty. Seuraavaksi näiden lauseiden käyttöön liittyviä oletuksia ja sääntöjä aletaan tarkastella seuraavan esimerkin avulla, joka aiemminkin tuotu esiin. Tässä keskustelussahan tulee esille, että on mahdollista, että kuulija huomauttaa siitä, että sanottu asia ei ole hänelle uusi:

Keskustelu (3):

A: Kuu paistaa.

B: Minä olen jo huomannut sen.

Keskustelu (3) noudattaa yhteistoiminnan periaatetta ilman mitään tilannekontekstia koskevia oletuksia, eli se yksinkertaisesti ilmaistuna on luonteva. Tämän perusteella voidaan sanoa, että kuulijan on relevanttia huomauttaa siitä, että puhuja sanoo asian, joka ei ole kuulijalle uusi. Tällöin puhuja ei ole onnistunut olemaan relevantti, sillä tällainen tieto ei tässä muuta tai paranna kuulijalla maailmasta olevaa kokonais kuvaa (Sperber - Wilson 1986 s. 71). Tämän perusteella voidaan katsoa, että havainnon ilmoittaminen sisältää ainakin yleensä implikaation, että puhuja olettaa tiedon olevan kuulijalle uusi.

Keskustelun (2) *Nytkö sinä sen vasta huomasit?* on toinen aiemmin esiin tuotu repliikki, joka voi olla B:lle luonteva tässä yhteydessä. Näin voidaan päätellä, että vaikka kuulija olisi taipuvainen huomauttamaan kuulijan tietämättömyydestä, hän voi jättää tämän tekemättä sen takia, että puhujan ilmauksessa on jotakin, joka vaatii kuulijan mielestä vielä enemmän huomauttamista. Kysymykseen *Nytkö sinä sen vasta huomasit?* nimittäin sisältyy oletuksena lause *Minä olen jo huomannut sen.*

Kahden mainitun huomautuksen lisäksi on kolmaskin vastaustyyppi, jolla kuulija voi huomauttaa, että puhuja on pitänyt relevanttina lausetta, joka ei sellainen ole, kun oletukset kuulijan käsityksestä tilannekontekstista ovat oikeat:

Keskustelu (7):

A: Kuu paistaa.

B: Minua ei kiinnosta.

Tämä vastaus sisältyy kahteen aiemmin esitettyyn B:n vastaukseen, sillä jos B sanoo oletusarvoisessa kontekstissa jo huomanneensa, että kuu paistaa, se sisältää oletuksen, että tuo asia ei oikeastaan ole hänen mielestään kovin mielenkiintoinen, sillä B:hän ei ollut ilmoittanut tuosta havainnosta aiemmin, vaikka se olisi ollut mahdollista.

Voidaan myös huomauttaa, että kun B esittää kysymyksen *Nytkö sinä sen vasta*

huomasit?, hän ei ole varma, sanoiko A kyseisen havaintoa ilmoittavan lauseen sen takia, että A oli tehnyt havaintonsa juuri äskettäin. Siinä tapauksessa, että B sanoo *Minä olen jo huomannut sen*, B ei ainakaan tuo sitä esiin.

Keskustelu voisi siis jatkua seuraavasti:

Keskustelu (6):

A: Kuu paistaa.

B: Nytkö se vasta alkoi paistaa?

A: Huomasin minä sen jo aikaisemmin, mutta en saanut sanotuksi, kun sinä puhuit niin paljon.

A:n jälkimmäinen repliikki on tyydyttävä vastaus B:n kysymykseen sen takia, että A kertoo B:lle, että hänen havaintonsa ei tapahtunut myöhemmin kuin B oli alun perin luullut, vaan A sanoi ilmauksensa kontekstissa, jossa oli järkevää sanoa ilmoitus havainnosta vasta jonkin aikaa havainnon tekemisen jälkeen. Koska tällaisen ratkaisun tekeminen pitää perustella (ts. puhujan pitää kertoa kuulijalle, että puhuja käsitti kontekstin olevan sellainen, että tauko havainnon ja ilmoituksen välillä oli luonteva), se tarkoittaa, että havainnon ilmoittaminen myöhemmin kuin pian sen tekemisen jälkeen on heti ilmoitettua havaintoa kontekstisidonnaisempi.

Lyhyesti sanottuna: B toi esille, että A oli pitänyt B:lle tuntemattomasta syystä taukoa havainnon ja siitä ilmoittamisen välillä, ja tämä tieto vaikuttaisi olevan olennainen siltä kannalta, että toinen osaisi olettaa, minkä vuoksi lause on relevantti.

Tässä luvussa esitetyn perusteella voidaan tehdä seuraavat päätelmät siitä, mitä ilmaisun *Kuu paistaa* sanominen edellyttää:

1. (Puhuja olettaa, että)

kuulijaa kiinnostaa, että asianlaita on näin.

2. (Puhuja olettaa, että)

kuulija ei tiedä, että asianlaita on näin.

3. Puhuja (olettaa kuulijan olettavan, että puhuja)

on juuri havainnut, että asianlaita on näin.

Nämä päätelmät voidaan yleistää ainakin muihin havaintoa ilmoittaviin lauseisiin. Ehdon 3 osalta on tosin kiinnitettävä erityistä huomiota sellaisiin lauseisiin kuin:

(15) Minulla on nälkä.

Tässä tapauksessahan sellaisen huomautuksen kuin *Nytkö sinä sen vasta huomasit?* ajattelemisen on ongelmallista sen vuoksi, että tämä asia ei ole samalla tavalla kuulijan havaittavissa kuin monet muut seikat. Näitä käsitellään tuonnempana luvussa 5.1. Voidaan kuitenkin huomauttaa, että kysymyksen *Nytkö sinä sen vasta huomasit?* sanominen ei vaadi, että lauseen sanoja olisi jo aiemmin tehnyt havainnon, johon tämä repliikki on reaktiona:

Keskustelu (8):

A: Minulle on tullut käteen haava!³

B: Nytkö sinä sen vasta huomasit?

B:n repliikki ei tarkoita, että hän olisi jo aiemmin huomannut A:n sanoman asian, kuten esimerkin *Kuu paistaa* kohdalla tuntui olevan. Tässä tapauksessa kyse on

---

³ Tässä on jouduttu käyttämään huutomerkkiä, vaikka lauseen sanominen ei huutamista edellytäkään. Näin on tehty sen tähdentämiseksi, että A ei ainoastaan kerro tietämänsä asiaa, vaan ilmoittaa havainnon; havaintoa ilmoittavien lauseiden käsittelystähän nyt oli kyse. Itse asiassa B:n repliikki on tietenkin varsin outo siinä tilanteessa, että A todella huutaa repliikkinsä.

ainoastaan siitä, että hänen mielestään olisi ollut oletettavaa, että puhuja olisi tehnyt tuon havainnon jo aiemmin kuin hän nyt vaikutti sen tehneen. Näinpä ehto 3 on ainakin jossakin määrin relevantti näidenkin lauseiden kannalta.

On mahdollista erottaa informaatiota antavista lauseista omaksi ryhmäkseen havaintoa ilmoittavat lauseet, joita yllä on käsitelty. Ne ovat sellaisia lauseita kuin *Kuu paistaa*, jotka antavat ymmärtää, että puhuja on vasta vähän aikaa sitten tehnyt havainnon asiasta. Kaikki lauseet eivät siis ole tällaisia, ja eron selventämiseksi on tarpeen tehdä katsaus myös informaatiota antaviin lauseisiin yleensä. Kun tämä on tehty, siirrytään seuraavan jälkeisessä luvussa tarkemmin lauseisiin, joiden kontrastia havaintoa ilmoittaviin lauseisiin on käsiteltävä tässä yhteydessä.

4.3.2. Muista informaatiota antavista lauseista

Ilmaus **informaatiota antavat lauseet** tarkoittaa lauseita, joiden ensisijainen tarkoitus on välittää informaation, joka on lauseen propositio. Edellä esiteltujen havaintoa ilmoittavien lauseiden lisäksi on täten muita lauseita, jotka kuuluvat näihin lauseisiin. Näille on siis yhteistä, että ne eivät ole esimerkiksi kysymyksiä (*Paljonko kello on?*) tai huudahduksia (*Ai!*), jotka eivät niinkään pyri välittämään kuulijalle jotakin uutta tietoa kuin saavuttamaan muita päämääriä - jos varsinaisia päämääriä huudahdusten tapauksessa katsotaan edes olevan, niitähän ei voitane lukea ekspressiivisiksi puheakteiksi, sillä jos niitä käytetään esimerkiksi spontaanisti kivuliaan tuntemuksen takia, kyseessä ei ole kommunikaatio. Kaikilla informaatiota antavilla lauseilla on joka tapauksessa illokuution näkökulmasta yhteinen pyrkimys, eli niiden intentio on saada aikaan, että kuulija pitää itseään informoituna. Jos kuulija katsoo näin ja sille on peruste puhujan sanoissa, illokuutio on toteutunut (Croddy 2002 s. 1114 - 1115).

Seuraava lause on esimerkki lauseista, jotka ovat informaatiota antavia, mutta kuitenkin havaintoa ilmoittavista lauseista eroavia:

(16) Noam Chomsky on tunnettu kielitieteilijä.

Tähän lauseeseen ei voi tavallisesti reagoida kysymyksellä *Nytkö sinä sen vasta huomasit?*, koska sillä ei ole automaattisesti liittymää siihen, milloin lauseen sisältämä informaatio on tullut puhujan tietoon. Jos halutaan ajatella tilannekonteksti, jossa tämä on mahdollista, siinä on oltava sellainen asetelma, että kysyjä osaa olettaa jostakin syystä, että alkuperäinen puhuja on juuri huomannut, että asia on näin. Jos kaksi henkilöä olisi miettinyt yhdessä, kuka Noam Chomsky on, tämän jälkeen sanottuna esimerkki (16) olisi havaintoa ilmoittava. Tällainen tilanne voi liittyä sellaiseen erikoistapaukseen, että puhuja tekee tietyssä mielessä havainnon omasta muististaan, mikä on mainitsemisen arvoinen poikkeus siksi, että se dekonstruoi sitä maailman ja keskustelijoitten eroa, jota tässä tutkielmassa on pyritty käyttämään. Tässä muisti siis toimii tavalla, joka rinnastuu ulkomaailman kohteeseen, joka on tavallaan henkilön minän ulkopuolella (ks. Augustinus 1981 s. 293)⁴.

Esimerkin (16) tapauksessa ei siis voi yleensä, ilman erityistä tilannekontekstia, kysyä *Nytkö sinä sen vasta huomasit?*, koska lauseeseen itseensä ei sisälly yhteyttä siihen, milloin puhuja on saanut sen tietoonsa. Tällaisten yleispätevien eli predikatiivisten lauseiden ja havaintoa ilmoittavien lauseiden eroa käsitellään enemmän tuonnempana.

Lauseeseen *Noam Chomsky on tunnettu kielitieteilijä* sisältyvät kaksi ensimmäistä lauseen *Kuu paistaa* oletuksista. Nämähän olivat:

---

⁴ “muistini maailmoissa on äärettömiä ketoja, luolia ja onkaloita [...], joista muisti pitää kiinni silloinkin kun sielu ei niitä tunne, ja jotka muistin mukana silloin ovat kuitenkin sielussa.” Ks. myös mt. s. 280 - 298.

1. (Puhuja olettaa, että)
kuulijaa kiinnostaa, että asianlaita on näin.

2. (Puhuja olettaa, että)
kuulija ei tiedä, että asianlaita on näin.

Viimeinen ehto on kuitenkin poikkeus:

3. Puhuja (olettaa kuulijan olettavan, että puhuja)
on juuri havainnut, että asianlaita on näin.

Tämä ei sisälly esimerkkiin (16), vaan voidaan ajatella, että se sanotaan tilanteessa, jossa on kulunut paljon aikaa siitä, kun puhuja sai tietoonsa kyseisen asian.

Ei kuitenkaan voida sanoa, että havaintoa ilmoittavat lauseet olisivat muita lauseita kontekstisidonnaisempia, sillä niiden esittäminen ei vaadi kuulijaa tekemään erityisiä oletuksia tilannekontekstista, vaikka ne sisältävät kyllä erilaisia yleisiä oletuksia kuin muut lauseet. Oletus 3 tehdään lauseen itsensä perusteella, eikä näin ole erityistä tarvetta kiinnittää huomiota tilannekontekstiin, mikä loisi kontekstisidonnaisuutta. Jos havaintoa ilmoittava lause sanotaan muulloin kuin juuri sanomisen mahdollistavan seikan jälkeen, silloin tällaisen käytön syy on löydettävissä tilannekontekstista. Siis siitä näkökulmasta ajatellen, että lauseelle rakennetaan tyypillinen ymmärtämiskonteksti, tässä tapauksessa sille rakennettaisiin epätavallinen konteksti, joka sisältää tilanteeseen liittyviä lauseen kannalta periaatteessa ei-välttämättömiä oletuksia.

5. Rajoituksia havaintoa ilmaisevien lauseiden luokkaan

5.1. Puhujan etuoikeus tietoon

Esimerkkiä (10) *Kuu paistaa* voi käyttää esimerkkinä lauseesta, jossa puhujalla ei ole etuoikeutta tietoon, joskin hän sattui kyseisen asian mielestään ensimmäisenä huomaamaankin. Kuun paistaminen on nimittäin asia, jota voidaan pitää jokseenkin yhtä lailla samassa tilanteessa olevien puhujan ja kuulijan havaittavissa olevana asiana. Mahdollinen etuoikeus tiettyjen lauseiden tapauksessa johtuu siitä, että kyseinen lause koskee asiaa, joka liittyy kuulijaa enemmän puhujaan sillä tavalla, että se on ainoastaan tai ainakin pääasiassa vain puhujan havaittavissa. Tällaisten lauseiden tunnusmerkkinä voisi pitää, että toinen henkilö ei voi tavallisesti esittää niitä toteamuksina toisesta henkilöstä:

(17) Sinulla on nälkä.

(18) Sinä menet ulos.

(19) Sinua palelee.

Labov ja Fanshel (1977 s. 54 - 55, 334) ovat käsitelleet tällaisia lauseita, joita he kutsuvat tunteisiin viittaaviksi. Ne ovat ensisijaisesti puhujan, asian kokijan, sisäisiä tuntemuksia, vaikka niihin voikin liittyä ulkoisia merkkejä. Kun tässä sanotaan, että toinen henkilö ei voi *tavallisesti* esittää näitä lauseita toteamuksina toisesta henkilöstä, tarkoitetaan tavallisuudella sitä, että yleensä toisen henkilön sisäisiä tuntemuksia ei tiedetä, ellei tuo henkilö ole halunnut tehdä niitä tunnetuiksi. Niistä voi tosin olla myös ulkoisia merkkejä, joita niiden subjekti ei ole tarkoittanut viestinnäksi.

Esimerkki (17) on varsin harvinainen lause, sillä nälän kokemisen ulkoiset merkit ovat sängen vähäisiä, joten siihen liittyvät tällaiset väitelauseet eivät ole yleisiä. Jos kuitenkin lausetta muokataan hieman ja siihen lisätään liitepartikkeli *-pA* tai *-hAn*, se on mahdollinen esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilö A syö varsin ahnaasti ja

henkilö B sanoo tämän vuoksi *Onpa sinulla nälkä*.

Esimerkki (18) voidaan ajatella sekä futuuriksi että preesensiksi, mutta tässä käsitellään vain futuuri-vaihtoehtoa. Tällöin lause on ilmoitus päätöksestä, joka tässä tapauksessa koskee fyysistä toimintaa, joten sillä on yleensä toisille henkilöille havaittavissa olevia ei-viestittyjä merkkejä siinä vaiheessa, kun henkilö alkaa tehdä fyysisesti valmisteluja kyseisen toiminnan suorittamiseksi. Esimerkiksi kenkien laittaminen jalkaan on tässä tapauksessa fyysistä valmistelevaa toimintaa, ja se lisäksi on varsin helppo tulkita toiminnaksi, joka tehdään nimenomaan tätä tarkoitusta, ulos menemistä, varten. Näinpä tällaisessa tilanteessa esimerkki (18) on luonteva, ainakin jos siihen lisätään yllättyneisyyttä ilmaiseva partikkeli, kuten *ai*. Henkilö voisi siis sanoa kenkiä jalkaansa laittavalle toiselle henkilölle: *Ai, sinä menet ulos*.

Esimerkki (19) on näistä kolmesta esimerkistä käyttökelpoisin, eli voi kuvitella, että näin todella sanotaan joskus. Vaikka paleleminen onkin selvästi yksilön sisäinen kokemus, kuten nälkäkin, palelemiseen saattaa liittyä voimakkaammin ulkoisia merkkejä, joilla on taipumus kuulua nimenomaan palelemiseen. Näistä yleisimmät lienevät täriseminen ja tietynlaiset käsien liikkeet. Lauseesta tulee varsin luonteva, jos siihen lisätään liitepartikkeli *-pA* tai *-hAn*, joilla tässä yhteydessä korostetaan yllättyneisyyttä ja/tai havainnonomaisuutta. Jos siis ollaan kylmässä ilmassa ja henkilön B hampaat kalisevat, A voi sanoa esimerkiksi: *Sinuahan palelee*.

Seuraavaksi tarkastellaan vielä näiden lauseiden tavanomaista eli sellaista käyttöä, jossa ne ovat yksikön 1. persoonassa. Näihin liittyvät omituiset kuvitellut keskustelut ovat syy, mitä varten nämä lauseet otettiin tässä tutkielmassa esiin. Kun niihin ajatellaan reaktioksi samanlaista kysymystä kuin useissa aiemmissä keskusteluesimerkeissä on ollut, seuraa tilanteita, joiden epäluontevuuden syytä on käsitelty yllä:

Keskustelu (8):

A: Minulla on nälkä.

B: Nytkö sinä sen vasta huomasit?

B:n repliikkihän voidaan eksplikoida seuraavasti:

Nytkö sinä sen vasta huomasit?

1. B on saanut tietää hetkellä t, että p.
2. B kuulee hetkellä t+n A:n sanovan p.
3. B on olettanut A:n huomanneen p aiemmin kuin hetkellä t+n.

Näistä 1 on tärkeä, sillä tässä tapauksessa B voi tietää p vain syystä, jonka alkuperä on A:n sisäinen. Näin A on kokenut p aiemmin kuin hetkellä t, jolloin B on saanut tietää p. Näin ollen A:n olisi pitänyt välittömyysehdon mukaisesti sanoa p aiemmin kuin hetkellä t.

Ei ole perusteltua ajatella, että A:lla olisi ollut nälkä hänen itsensä tietämättä (sillä tämä lause kuuluu voimakkaasti puhujaan itseensä liittyviin lauseisiin), mikä tekisi mahdolliseksi sen, että 1 olisi voinut olla aiemmin kuin 2, mitä B:n *Nytkö sinä sen vasta huomasit?* -repliikki vaatii, kuten yllä esitettiin. Vaatii erityisen tilannekontekstin miettimistä, jotta olisi ymmärrettävää, että B on osannut olettaa A:lla olleen aiemminkin nälkä, mutta A itse ei ole sitä tiennyt.

Labovin ja Fanshelin aineistossa on tosin kuulijaan kohdistuvia tällaisia väitteitä, kuten *Sinullahan on paljon syyllisyyttä siitä* (Labov - Fanshel 1977 s. 183). Tämä ei kuitenkaan ole ristiriidassa sen kanssa, että olen tässä väittänyt tällaisten lauseiden olevan harvinaisia, sillä Labovin ja Fanshelin tutkimusaineisto koskee psykoterapiaa. Koska keskustelun osapuolet tietävät, että se tapahtuu tällaisessa erityiskontekstissa, tämä tekee ymmärrettäväksi, että henkilö, jolla on terapeutin rooli, voi esittää väitteitä potilaan tunteista, vaikka ne ovat asioita, jotka henkilö itse tietää tavallisesti paremmin kuin kukaan muu. Lähtökohtahan on tällöin, että potilas on epävarma

tunteistaan ja terapeutti pyrkii reagoimaan tähän sen perusteella, mitä potilaan antamista ulkoisista merkeistä, siis lähinnä puheesta, voi päätellä hänen tunteistaan.

Puhujaan itseensä eli puhujan sisäisiin kokemuksiin voimakkaasti liittyvillä lauseilla on hänen käyttämänään siis taipumus olla sellaisia, että kuulija ei voi huomauttaa siitä, että asian puhujan tietoon tulemisen hetkellä ja hetkellä, jolloin puhuja ilmoittaa asiasta, olisi välissään epäodotuksenmukaisen pitkä tauko. Näin on sen vuoksi, että kuulijalla ei yleensä ole oletusta siitä, milloin tällaisen lauseen ilmaisema asia on tullut puhujan tietoon, koska näiden lauseiden kohdalla lauseen ilmaiseman tilan tuleminen puhuja tietoon on puhujan itsensä sisäinen tapahtuma. Toisaalta lauseen *Kuu paistaa* tapauksessa kuulijalla on tavallisesti mahdollisuus ajatella suunnilleen oletettava ajankohta, jolloin hänen mielestään puhuja olisi voinut tehdä tuon havainnon.

Yllä sanotut seikat puhujaan itseensä voimakkaasti liittyvistä lauseista eivät tarkoita sitä, että ei olisi normaalia sanoa esimerkiksi *Minua palelee* pian sen jälkeen, kun on ”havainnut” asian olevan niin, vaan sellainen vastine kuin *Nytkö sinä sen vasta huomasit?* ei ole mahdollinen muista syistä. *Summa summarum*, vaikka sellaisia lauseita kuin *Minua palelee* on olemassa, se ei kumoa sitä, että havaintoa ilmoittaviin väitelauseisiin sisältyy automaattisesti implikaatio siitä, milloin kerrottava havainto on tehty.

Nämä lauseet eivät ole ainoita ensisijaisesti informaatiota antavia lauseita, joita eivät koske ne päätelmät, joita tässä tutkielmassa tehdään havaintoa ilmoittavista lauseista. Seuraavassa luvussa käsitellään, millaisia nämä lauseet voivat olla ja minkä kriteerin avulla näitä voitaisiin pitää erillään havaintoa ilmoittavista lauseista.

5.2. Lauseista, jotka eivät ilmaise havaintoa

Kaikki lauseet eivät anna ymmärtää, milloin puhuja on saanut kyseisen asian

tietoonsa, joten niiden suhde kontekstiin on erilainen, ja niinpä ne lausutaan eri tilanteissa ja eri syistä kuin vaikkapa esimerkki (10), *Kuu paistaa*. Otetaan näistä lauseista esimerkiksi seuraava ilmaus:

(20) Karol Wojtyla on Paavi Johannes Paavali II.

Tämä lause eroaa selvästi sellaisista lauseista kuin *Kuu paistaa*. Tämä johtuu siitä, että jos sanotaan *Karol Wojtyla on Paavi Johannes Paavali II*, ei yleensä kerrota juuri tehdystä havainnosta. Esimerkki (10) siis luo oletuksen, että puhuja on juuri huomannut, että kuu paistaa. Esimerkkiin (20) tällaista sivumerkitystä ei kuulu.

Esimerkki (20) on predikatiivinen eli yleispätevä lause, toisin kuin esimerkki (10). Tällaisetkin asiat voi toki saada tietoonsa jonakin ajankohtana, jolloin niiden tähän hetkeen liittyvä käyttö voi olla samantapaista kuin esimerkin (10) tai tuota esimerkkiä tässä suhteessa muistuttavien, muutoin hieman erilaisten seuraavien lauseiden käyttö:

(21) Talossa ei ole kattoa.

(22) Keitossani on kärpänen.

Nämä lauseet saavat esimerkin (10) tavoin kuulijan olettamaan, että puhuja on juuri saanut tietoonsa asian, josta lause kertoo. Jos esimerkkiä (20) käytettäisiin tähän tapaan, sen loppuun laitettaisiin kirjoituksessa huutomerkki.

Esimerkkien (10) ja (20) ero tässä suhteessa johtune siitä, että ihmisillä on vallitseva oletus, että yleensä kuu ei paista. Näin lause *Kuu paistaa* on yleisesti helppo olettaa sellaiseksi, että se kumoaa kuulijalla olevan oletuksen, nimittäin sen, että kuu ei paista. Tällöin se siis muuttaa tai parantaa ihmisellä maailmasta olevaa kokonaiskuvaa, eli on relevanttia (Sperber - Wilson 1986 s. 71).

Kun seuraavat oletukset voidaan tehdä, esimerkki (20) voi olla relevantti:

Karol Wojtyla on Paavi Johannes Paavali II

1. On olemassa Paavi Johannes Paavali II.
2. Joku on Paavi Johannes Paavali II.
3. Kuulija ei tiedä, kuka on Paavi Johannes Paavali II.

On vaikea kuvitella, minkä oletuksen esimerkki (20) yleensä kumoaisi, samaan tapaan kuin lause *Kuu paistaa* kumoaa oletuksen, että kuu ei paista. Tätähän käsiteltiin lauseen *Ulkona sataa* yhteydessä (s. 22 - 23), ja tämä selitys relevanssille voidaan siirtää suoraan esimerkkiin (10):

Oletus: Kuu ei paista.

Lause: Kuu paistaa.

Tässä tapauksessa kuulijan ontologis-kulttuurisen oletuksen mukainen oletus asiainnasta kumoutuu väliaikaisesti tiedolla tilannekontekstista, ja kuulijan kokonaiskuva maailmasta on näin parantunut. Tämän lähtökohdan pohjalta voidaan pyrkiä erottamaan informaatiota antavista lauseista sellaiset lauseet, jotka ovat luonteeltaan havaintoa ilmaisevia.

Se, onko lause yleensä havaintoa ilmaiseva, on osoitettavissa siten, että ajatellaan, pyrkiikö kyseessä oleva lause muuttamaan kuulijalla (oletetusti) aiemmin ollutta oletusta vai pikemminkin vain välittämään hänelle uuden lisätiedon. Tämän voi havaita myös siitä, että henkilöllä oleva uskomus, että Karol Wojtyla on Paavi Johannes Paavali II, vaikuttaisi olevan voimassa siihen asti, että henkilö saa tietoonsa tämän kanssa ristiriidassa olevaa informaatiota. Esimerkki (10) taas pätee vain puhehetkeen ja verrattain lyhyeen ajanjaksoon tulevaisuudessa. Tämä kertoo sadetta koskevan yleisen odotuksenmukaisuusoletuksen olemassaolosta, joka astuu voimaan vähitellen havainnon tai muuten saavutetun tiedon antaman tietämyksen tilalle.

Yleispätevistä lauseista voidaan vielä huomauttaa, että yleispätevyys ei tarkoita sitä, että ne olisivat yleisesti hyväksytyjä, vaikka edellä käytetty esimerkki olikin

sellainen. Esimerkin (20) kanssa erityyppinen on tässä mielessä esimerkiksi seuraava lause:

(23) Jumala rakastaa maailmaa.

Vaikka henkilö tuntee kyseisen väitteen olemassaolon, hän voi silti olla sitä mieltä, että väite ei ole tosi. Tämä mahdollisuus saattaa jäädä huomaamatta esimerkin (20) tapaisia lauseita tarkasteltaessa, sillä niistä voi tulla mieleen, että yleispätevyys tarkoittaisi, että tällaiset lauseet olisivat todeksi hyväksytyinä ihmisten tietovarannossa. Näin ei siis kuitenkaan tarvitse olla, sillä yleispätevyys tulee ymmärtää vain kontrastina lauseille, jotka ilmoittavat havaintoa. Yleispätevä lause voi itse asiassa olla myös yleisesti pätemätön:

(24) Joulupukki on olemassa.

Tämä lausehan esittää väitteen, jota pidetään yleisesti vääränä.

Kun erilaisia lauseita on nyt käsitelty, siirrytään luvuissa 6.1. ja 6.2. niiden lauseiden tarkempaan käsittelyyn, joita välittömyysehto koskee. Tämän myötä viedään välittömyysehdon käsittely tämän tutkielman osalta päätökseen. Ennen sitä on kuitenkin vielä hyvä kiinnittää huomiota siihen seikkaan, että havaintoa ilmoittavaltakaan vaikuttavaa lausetta ei välttämättä aina käytetä havaintoa ilmoittavasti. Tämä on mahdollista siksi, että muoto ja merkitys eivät ole kiinteässä suhteessa toisiinsa, vaan samalla muodolla voi olla eri merkityksiä tai tarkasti ottaen aina onkin. Koska havaintoa ilmoittavuuden määritelmä on vain merkitystä koskeva, se ei siis automaattisesti rajaa piiriinsä jotakin muotoryhmää, vaan tietyt merkitykset. Tämä liittyy näin primaarimerkitykseen, eli siihen merkitykseen, johon muodon voi katsoa ensisijaisesti viittaavan.

5.3. Lauseen muodosta riippumattomasta käyttötarkoituksesta

Kuten aiemmin mainittiin, on tilanteita, joissa lausetta *Kuu paistaa* ei käytetä havaintoa ilmoittavasti. Voidaan ajatella tilanne, jossa kaksi henkilöä vaikkapa istuu keinussa kuun paistaessa ja hiljaisuuden rikkoo toisen henkilön sanoma *Kuu paistaa*, johon ei voi ajatella vastinetta *Nytkö sinä sen vasta huomasi?*, vaikka olisikin outoa, että alkuperäinen puhuja ei olisi tehnyt jo aiemmin havaintoa siitä, paistaako kuu. Tällöin siis lause *Kuu paistaa* ei anna ymmärtää, että puhuja on vasta nyt havainnut asian olevan niin.

Tällaisen lauseen käytön tekee mahdolliseksi se, että tätä lausetta voidaan käyttää myös **toteavasti**, jolloin tarkoituksena kiinnittää huomiota jo tiedettyyn asiaan. Tällöin illokuutio on eri, siis lauseella ei saada aikaan kuulijassa sitä, että tämä tietäisi enemmän maailmasta, vaan sillä kerrotaan jotakin vain puhujan ajatuksista. Tähän tapaan olisi mahdollista sanoa myös *Sataa*, vaikka molemmat henkilöt tietävät ja tietävät toistensa tietävän, että ulkona on satanut jo hyvinkin pitkään. Sama tilanne on silloinkin, kun henkilö A huomaa henkilö B:n katselevan tiettyyn suuntaan taivaalla, jolloin hänkin katsoo tuohon suuntaan, huomaa kuun paistavan, ja sanoo tämän.

Edellä mainitut käyttötavat ovat mahdollisia sen takia, että puhuja tietää kuulijan tietävän, että puhuja tietää jo sen asian, jonka puhuja ilmoittaa. Tämän takia kuulijan voi olettaa osaavan päätellä, että illokuutio on jokin muu kuin havaintoa ilmoittava, sillä lause ei voi pyrkiä välittämään hänelle tietoa havainnosta, koska se ei kerro mitään uutta mistään havaittavissa olevasta seikasta. Tällöin kuulija ei tietenkään huomautta, että hän olisi luullut puhujan tienneen kyseisen asian.

Tämä on näissä ehkä pikaisesti katsottuna kontekstittomilta vaikuttavissa tapauksissa se tavallisesta poikkeava tilannekonteksti, joka tekee ymmärrettäväksi poikkeamisen oletuksenmukaisesta käyttötavasta, johon kuului, että havaintoa ilmoittavaa lausetta ei sanota selvästi myöhemmin kuin havainto on tehty.

Voidaan myös ajatella tilanne, jossa käänös tapahtuisi vastaavalla hilla toisin päin eli tilannekonteksti tekisi lauseesta havaintoa ilmoittavan (vrt. esimerkki (16)):

(25) Minulla on huomenna tentti.

Tämähän on tavallisesti asia, jonka kuulija ymmärtää puhujan tietäneen jo pitkähkön aikaa ennen kuin tämä sanoo sen. Jos kuitenkin ajatellaan vaikkapa tilannetta, jossa puhuja katselee kalenteriaan ja sitten sanoo tuon lauseen yllättäen hätääntyneellä äänensävyllä, on varsin helppo ajatella kuulijan päättelevän, että kyseessä on havaintoa ilmoittavasti käytetty lause.

Tämän tutkielman lopuksi siirrytään tarkastelemaan havaintoa ilmoittavien lauseiden ominaispiirrettä, välittömyysehtoa, johon päädyttiin esimerkin (25) yhteydessäkin. Tämä on tullut esille aiemmin erityisesti luvussa 4.1.2., sillä se on hyödyllinen havaintoa ilmoittavien lauseiden määrittelylle. Nyt on tarkoituksena pureutua sen olemukseen ja syyhyn tarkemmin, sillä se on helpompaa tässä vaiheessa, kun tarpeelliset huomiot muun muassa erilaisista lauseryhmistä ja niiden mahdollisista käyttötavoista on tehty.

6. Välittömyysehto

6.1. Välittömyysehdon ja oletusten luonteesta

Yhteenveto siitä, mitä aiemmin on sanottu havaintoa ilmoittavista lauseista, voidaan muotoilla lyhyesti seuraavalla tavalla:

Kun puhuja on saanut tietoonsa jonkin maailmaa koskevan asian, joka muuttaa kuvaa, joka puhujalla on maailmasta, hän ei viivytä ilman syytä sen sanomista kuulijalle, jos asia on hänen mielestään ylipäättään sanomisen arvoinen. Kuulija tietää tämän ja olettaa tällaisen lauseen kuullessaan, että puhuja on saanut juuri tietoonsa sen asian, josta ilmoittaa, ellei ole kontekstin perusteella syytä olettaa muuta.

Voidaan kuitenkin sanoa, että intuitiivisesti ei tunnu luontevalta, että tällainen oletus tehtäisiin, tai jopa, että sitä ei objektiivisen puhutavan mielessä tehtäisi laisinkaan. Tämä on mahdollista siksi, että oletuksen tekeminen on vaikeasti määriteltävä käsite. Kun tarkastellaan ajatusprosessia, jonka lauseen *Kuu paistaa* kuuleminen aiheuttaa, ei ole selvää, että kuulijan mielessä kävisi ajatus ”puhujaa ei tiennyt tuota asiaa jo aiemmin”.

Oletusten luonteeseen kuuluu, että niitä ei välttämättä semanttisessa mielessä voi nimestään huolimatta pitää oletettuina, sillä faktiivijohdoksen *olettaa* ilmaisemaa aktiivista (mentaalista) olemaan saattamisen toimintaa ei ole välttämättä tarvinnut tietoisesti tehdä, jotta oletus olisi olemassa.

Tässä yhteydessä voisi viitata Searlen esimerkkeihin, joita käsiteltiin johdannossa. Nyt tehdään lisäksi vielä lyhyt oletusten luonteen valottamiseen pyrkivä katsaus, joka perustuu R. M. Haren esimerkkiin (ks. esim. Pyysiäinen 1997 s. 172 - 174):

Jos normaalilta yliopisto-opiskelijalta kysytään, yrittävätkö hänen laitoksensa professorit murhata hänet, hän osaa pohtimatta vastata, että eivät. Vastaus on tämä, kunhan tilanne on sellainen, että kyseisellä henkilöllä on syy olettaa, että kysyjä on tosissaan. Tilanne olisi tämä vaikkapa silloin, jos hänen kotiovelleen ilmestynyt poliisin tutkija tiedustelisi asiaa. Myös hänen käytöstään tarkkailemalla voidaan huomata, että tällainen oletus vaikuttaa olevan hänen toimintansa pohjalla. Muutoinhan hän ei esimerkiksi varmaankaan menisi murhaajiksi luulemiensa henkilöiden läheisyyteen kuin äärimmäisen pakon edessä.

Ei kuitenkaan voida sanoa, että esimerkin opiskelija olisi jonakin ajankohtana tehnyt kyseisen oletuksen mainittujen henkilöiden tällaisesta luotettavuudesta. On helppo havaita, että vaikka ei voida sanoa, että hän olisi joskus olettanut, että professorit yrittävät murhata hänet, hän ei myöskään varsinaisesti ole vastakkaista oletusta *tehnyt*.

Samalla tavalla ihmiset eivät yleensä erityisesti tee oletusta, että keskustelukumppani puhuu totta, mutta jos uskomuksen olemassaoloa kysytään, siihen saadaan myönteinen vastaus. Lisäksi kommunikaatiota tarkkailemalla voidaan vakuuttua siitä, että tällainen oletus on voimassa. Tähän kategoriaan kuuluu myös välittömyysehto: sen voimassa oloa ei varsinaisesti ajatella, mutta siihen kuitenkin kiinnitetään huomiota sellaisessa tilanteessa, jossa vaikuttaa siltä, että sitä ei olisi noudatettukaan.

6.2. Välittömyysehdon syy

Välittömyysehto on siis, että havainnon ilmoittava lause antaa ymmärtää, että puhuja ilmoittaa havainnon niin pian kuin mahdollista sen tekemisen jälkeen, jos ylipäänsä ilmoittaa siitä.

Välittömyysehdon toteaminen on mahdollista esimerkiksi siten, että havaitaan, että jos alkuperäinen kuulija esittää kiistävän tai haastavan siirron, jonka perusteella vaikuttaa, että hänelle ei ole selvää, sanoiko alkuperäinen puhuja havaintoa ilmoittavan lauseensa heti tehtyään ilmaukseen liittyvän havainnon, alkuperäisen puhujan ainoa kyseeseen tuleva tapa vastata on, että hän alkaa kertoa, miksi hänellä oli tilannekontekstin perusteella jokin syy olla kertomatta havainnostaan heti sen jälkeen, kun hän oli sen tehnyt (tai toisaalta alkuperäinen puhuja voi aina myös jättää vastaamatta ja esittää kiistävän tai haastavan siirron tähän alkuperäisen kuulijan siirtoon). Olennaista on se, että alkuperäisen puhujan vastine alkuperäiselle kuulijalle ei tässä tapauksessa voi kiistää sitä, etteikö alkuperäisen kuulijan ole luontevaa olettaa, että ilmaukseen sisältyy implikaatio siitä, milloin alkuperäinen puhuja on tehnyt havainnon.

Tähän mennessä välittömyysehtoa on käsitelty kuvailevasti, kerrottaen millainen se vaikuttaa olevan. Tämän pohjalta ei kuitenkaan ole selvää, mikä on ilmiön syy. Kun tämän osalta seuraavaksi pyritään selittävyteen, on hypoteesina, että pyrkimys relevanssiin olisi tässä taustalla. Tämä liittyy Sperberin ja Wilsonin (1995 s. 266 - 278) esittämään kommunikatiivisen relevanssin periaatteeseen, jonka mukaan puhuja tähtää optimaaliseen relevanssiin.

Joidenkin havaintoa ilmoittavien lauseiden tapauksessa on täysin selvää, minkä takia kuulija voi olettaa, että puhuja sanoo lauseen heti sen jälkeen, kun on tehnyt kyseisen havainnon:

(26) Kattokruunu putoaa päällesi!

(27) Maljakko kaatuu!

Näiden ilmaisema tapahtuma menee nopeasti ohi, joten niiden preesensissä ilmoittamisessa ei voi pitää juuri taukoa. Lisäksi näistä lauseista varsinkin ensimmäinen on kehoitus nopeaan toimintaan, joten sen kohdalla on erityisen selvää, että puhuja sanoo sen heti kun mahdollista. Itse asiassa että nämä lauseet oikeastaan

ovat Austinin ja Searlen kehittelemien puheaktien (ks. esim. Kieli ja sen kieliopit 1996 s. 88 - 89), representatiivi, direktiivi, komissiivi, ekspressiivi ja deklaratiiivi, mukaan luokiteltuna direktiivien luokkaan kuuluvia, representatiivisesta muodostaan huolimatta, joten illokuutio ei ole sama kuin samanmuotoisilla lauseilla yleensä.

Vaikka edellä esitetty selitys olisikin ensisijainen mainitunlaisille lauseille, se ei kuitenkaan sovi kaikkiin lauseisiin, joissa välittömyysehto vaikuttaa olevan voimassa, vaan on myös muunlaisia lauseita. Esimerkiksi lauseeseen *Kuu paistaa* ei liity implikaatiota, että kuun paistaminen olisi hyvin pian ohi. Minkä vuoksi puhuja sitten tietää kuulijan olettavan, että jos puhuja sanoo tuon lauseen, puhuja on juuri äskettäin huomannut, että asia on näin?

Eri lauseet ovat eri tilanteissa relevantteja, joten kuulija olettaa, että puhujan sanoma lause on puhujan mielestä kuulijalle relevantti juuri kyseisessä tilanteessa. Relevanssi on siis jossakin tilanteessa, jollakin hetkellä. Havaintoa tai itse asiassa yleensäkin puhujan tietoon tullutta asiaa ilmoittavat lauseet ovat sellaisia, että ne eivät välttämättä vaadi aiempaa keskustelua. Näin esimerkin (20) - *Karol Wojtyla on Paavi Johannes Paavali II* - sanominen vaatii, että edeltävässä keskustelussa on jotakin, jonka perusteella se on relevantti.

Esimerkki (20) - joka ei ole havaintoa ilmoittava - voi kuitenkin vaikuttaa tästä näkökulmasta samanlaiselta kuin esimerkit (26) ja (27), sillä se sanotaan silloin, kun käydyssä keskustelussa on jokin syy, jonka takia se on relevantti. Näin ajateltuna jonkinlainen välittömyysehto pätee tähänkin lauseeseen. Olisi outoa käydä pitkään keskustelua esimerkiksi siitä, millaista työtä Johannes Willebrands tekee paavina ja sitten jossakin välissä huomauttaa, että paavi Johannes Paavali II onkin Karol Wojtyla, paitsi jos syynä on kohteliaisuus tai muu tässä tutkielmassa sekundaarisiksi katsottu asia. Jos näin tapahtuisi, tämä lause rinnastuisi havaintoa ilmoittaviin lauseisiin siinä mielessä, että siinä puhuja tavallaan tekee havainnon omista tiedoistaan. Koska tällaista käyttöä ei kuitenkaan voi pitää tälle lauseelle ensisijaisena, täytyy puhujan tehdä kuulijalle selväksi tälle lauseelle poikkeavalla

intonaatiolla, että hän muistikin vasta nyt, että asian oli näin.

Lauseen *Kuu paistaa* tapauksessa tilanne on päinvastainen esimerkkiin (20) verrattuna, sillä siinä tavanomainen tapa ymmärtää lause on juuri se, joka edellä käsitellyn lauseen tapauksessa oli poikkeuksellinen. Se antaa ymmärtää, että puhuja on juuri saanut tietää asian olevan näin, ja kirjoituksessa huudahdusmerkillä kuvattava intonaatio on sille tavallinen, joskaan sen puuttuminen ei tavallisesti aiheuttaisikaan epäilystä siitä, että lausetta ei olisikaan käytetty havaintoa ilmoittavasti. Tämä johtuu siitä, että on harvinaista, että tätä lausetta käytettäisiin muutoin kuin havaintoa ilmoittavasti, joten poikkeama tavanomaisesta intonaatiosta ei ainakaan yksinään ole kuulijalle riittävän hyvä syy alkaa epäillä, että lausetta olisi käytetty muussa tarkoituksessa kuin havainnon ilmoittamiseksi. Tällöin kyseessä olisi ns. toteava käyttö. Havaintoa ilmoittavat lauseet voidaan sanoa ilman edeltävää keskustelua, koska syy siihen, että ne ovat relevantteja, ei tarvitse olla edeltävä keskustelu, vaan riittävä syy on itse havainnon tekeminen.

Kuten aiemmin on mainittu, Sperberin ja Wilsonin (1986 s. 71) mukaan relevantti informaatio muuttaa tai parantaa representaatiota maailmasta: ”relevant information [...] is information that modifies and improves an overall representation of world”. Muussa tapauksessa puhuja ei voi olettaa sen olevan kuulijan mielestä relevanttia. Sperber ja Wilson sanovat tämän keskustelua käsitellessään, mutta koska heidän mukaansa ihmisen huomio ja ajatukset suuntautuvat relevanttia kohti (Sperber - Wilson 1987 s. 697) tätä ajatusta käytetään tässä myös puhujalla maailmasta olevan mentaalisen representaation näkökulmasta.

Ajan suhteen tilanne voidaan esittää seuraavasti, kun oletetaan, että henkilö A saa tietää havaintoa ilmoittavan lauseen kohteeksi sopivan asian p - kuten että kuu paistaa - hetkellä t, ja kun erotetaan ajasta kolme jaksoa seuraavasti:

- t-1 A ei tiedä, että p.
- t A saa tietää, että p.
- t+1 A tietää, että p.

Kun vertaillaan hetkiä t-1 ja t, huomataan, että tässä tapahtuu muutos. A:lla maailmasta oleva kuva muuttuu tavalla, jota Sperberin ja Wilsonin termein voidaan kutsua maailmasta olevan kokonaiskuvan muuttumiseksi tai parantamiseksi. Tieto on näin ollen relevanttia.

Kun vertaillaan hetkiä t ja t+1, A:lla maailmasta oleva kuva ei periaatteessa ole muuttunut. Ei ole tapahtunut mitään, mikä muuttaisi sitä, joten tässä ei ole tapahtunut mitään sellaista, joka olisi tehnyt tiedosta relevanttia. Tämän vuoksi on luontevaa olettaa, että puhuja kertoo asiasta tilanteessa läsnä olevalle kuulijalle yleensä hetkellä t eikä hetkellä t+n.

Kuten aiemmin on sanottu, välittömyysehtoon liittyvät yllä mainitun kaltaiset asiat eivät muodosta varsinaista päättelevää kognitiivista prosessia, jonka kuulija suorittaisi aina havaintoa ilmoittavan lauseen kuullessaan. Havaintoa ilmoittavan lauseen mukana vain tulee äänetön vakuutus siitä, että asia on näin, ja tässä on ainoastaan esitetty, mitä varten tällaisen äänettömän vakuutuksen olemassaolo on kognitiivisesti luontevaa. Kyseessä ovat nimenomaan havaintoa ilmoittavat lauseet, sillä esimerkin (20) kaltaisissa tapauksissa puhujan osalta hetki t+1 puuttuu, mikä aiheuttaa käyttöön ne erot, joita edellä on runsaasti eri luvuissa käsitelty.

Välittömyysehdon tarkastelu on nyt saatettu tämän tutkielman osalta päätökseen. Sitä on pyritty käsittelemään monipuolisesti, tarkoitukseni on ollut kuvata ensin, että se on olemassa, sitten, millaisia lauseita se tarkemmin ottaen koskee, jonka jälkeen vielä lopuksi, mistä sen relevanssin näkökulmasta voidaan katsoa johtuvan. Kontekstisidonnaisuutta voisi tarkastella monesta muustakin näkökulmasta, vaikkapa erilaisia kysymyslauseita erittelemällä, mutta tässä tyydytään siihen, että kontekstisidonnaisuus ja havaintoa ilmoittavien lauseiden tarkastelu ovat valottaneet

toisiaan sen verran, minkä ovat valottaneet. Näin on toivottavasti saavutettu suhteellisen tiivis kokonaisuus, johon ei ole tarvinnut jättää paljon merkittäviä aukkoja.

7. Päätäntö

Relevanssin toteutuminen on monimutkainen ilmiö. Itse asiassa jokainen kerta, kun lause sanotaan, se ymmärretään ainakin hieman eri merkityksessä kuin milloinkaan muulloin, samoin kuin yksittäinen sanakin (Volosinov 1990 s. 100). Samalla tavalla kuulijan oletukset siitä, miksi puhuja sanoi jonkun lauseen, eivät pysy vakiona lauseen esityskerrasta toiseen. Tämän vaihtelun takaa voidaan kuitenkin pyrkiä hahmottamaan jotakin yleistä lauseiden käytöstä.

Jos haluttaisiin kiinnittää erityisesti huomiota vaihteluun kontekstin ymmärtämisessä, olisi mahdollista tarkastella kontekstisidonnaisuutta esimerkiksi siitä näkökulmasta, miten eri ihmisryhmät, vaikkapa eri kehitysvaiheessa olevat tai eri aikoina eläneet, rakentavat erilaisen kontekstin samalle tekstille. Esimerkiksi näistä molemmista voidaan ottaa Lutherin *Ein feste Burg ist unser Gott* -sanoitus. Siihen kuuluu seuraava kohta: *Se vanha vainooja, / kavala, kauhea, / on kiivas, kiukkuinen / ja julma, hirmuinen*. Erään henkilön kertomuksen mukaan hän ihmetteli lapsena, miksi Jumalasta näin pahasti sanotaan. Tällainen tulkinta onkin varsin ymmärrettävä, sillä edellä sanoissa puhutaan juuri siitä, millainen Jumala on. Tekstinulkoinen tietämys on tarpeen, jotta voidaan päätellä, että tässä onkin nyt lopetettu Jumalan kuvailu ja siirrytty jonkun muun ominaisuuksien luettelemiseen. Näiden ikävien ominaisuuksien isäntä ei kuitenkaan ole sekään yksiselitteisesti pääteltävissä, vaan toisin kuin nykyään ilmeisesti on tapana ajatella, sanoissa mainittava vanha vainooja olikin Lutherille paavi.

Lasten taipumuksesta luoda erilaisia konteksteja kuin aikuiset voitaisiin esittää paljon esimerkkejä erityisesti metaforien alueelta, sillä pienten lasten kyky ymmärtää niitä on varsin rajoittunut. Myös kyky ymmärtää vertauksia (esim. *jukolanjussi*) saavutetaan varsin myöhään. (Ks. esim. Koppinen 1982 s. 97 - 99).

Olisi oma laaja tutkimusalueensa keskittyä siihen, miten eri henkilöt voivat ajatella kontekstin eri tavoin jossakin tilanteessa, eikä tässä tutkielmassa ole suunnattu juuri

huomiota tällaiseen vaihteluun. Eräs syy tähän on ollut pitää sivupolkuja välttämällä tutkielman eteneminen mahdollisimman selvänä. Tärkeämpi syy on kuitenkin, että tutkimustraditio kielifilosofiassa on sellainen, että siinä pikemminkin nojataan prototyyppihin kuin tarkastellaan kaikkia ehtoja, joiden on esimerkkejä koskevan tilanteen ja sitä tulkitsevan subjektin osalta täytyttävä, jotta voitaisiin saavuttaa ne päätelmät, joita siitä ollaan tekemässä.

Tässä tutkielmassa on tarkasteltu lauseiden kontekstisidonnaisuutta, mutta tämä on ollut ainoastaan käytännön vaatimus, jotta tutkimuksen kohde tulisi rajatuksi sopivan kokoiseksi. Myös lausetta pienempien yksiköiden kontekstisidonnaisuutta voidaan tarkastella. Tähän liittyviä havaintoja suomen kielen osalta on tehnyt ainakin Auli Hakulinen (1976 s. 50), jonka esitystä siteerataan tässä liitepartikkelin *-hAn* osalta, sillä siinä tulee hyvin esiin, miten selvästi kontekstisidonnaisuusominaisuudet voivat lausetta pienemmällä yksiköllä muistuttaa sitä, miten lauseen kontekstisidonnaisuus määräytyy:

Se ei tuo mitään itsenäistä lisänsä lauseen loogis-semanttiseen perustaan. Partikkelin päätehtävänä on aiheuttaa lauseelle tietty konventionaalinen implikaatio, nimittäin että lauseen sisältämä ajatus on jollakin tavoin tuttu joskaan ei siis sen sisältämä propositio sellaisenaan. - - kun lukija kohtaa lauseen, jossa on -han, hän alkaa etsiä sen ja mahdollisesti edellä esitetyn välillä implikoitua (usein kausaalista) yhteyttä.

Tämä liitepartikkeli siis aiheuttaa sen, että kuulija alkaa etsiä yhteyttä tilannekontekstiin, mikä on analogista sille, mitä tapahtuu kuulijan kuullessa kontekstisidonnaisen lauseen.

Mikään ei myöskään estä lausetta laajempien yksiköiden kontekstisidonnaisuuden tarkastelua. Näin voitaisiin käsitellä esimerkiksi kappaleen tai keskustelun kontekstisidonnaisuutta. Ainakin tällä hetkellä lausetyypit on kuitenkin kielitieteessä

luokiteltu ja muutenkin käsitelty tarkemmin kuin vaikkapa erilaiset keskustelutyypit, ja tämä onkin nähdäkseni tarjonnut tutkielmalle hyvän pohjan, joka olisi lausetta laajempien yksiköiden tapauksessa puuttunut.

Lauseen kontekstisidonnaisuuttakin on käsitelty tässä rajatusta näkökulmasta, ei pelkästään siksi, että kaikkia lausetyyppejä ei ole käsitelty, vaan myös sikäli, että esimerkkilauseet ovat kaikki olleet enemmän kirjoitetun kuin puhutun kielen lauseita, vaikka ne on ajateltu käytettäväksi puheessa. Tässä on nojaututtu tieteen tutkimusperinteeseen, jossa ei ole nähty olennaiseksi todellisten lausumien tutkimista, vaikka pyrkimys lausuman - siis lokutionaarisen aktin asemesta perlokuution ja illokuution - tarkastelu onkin ollut pyrkimyksenä, mikä on pragmatiikalle välttämätöntä, sillä vasta lausumaan liittyy konteksti, ei lauseeseen teoreettisena abstraktiona (Austin 1980 s. 94 - 108). Näin tämä ongelma on osin sivuutettu, mikä on jossakin määrin lähes välttämätöntä, sillä jos puheen ja kirjoituksen eroa ryhdyttäisiin perusteistaan lähtien selvittämään, koko erottelun voitaisiin osoittaa olevan ainakin eräistä huomattavista näkökulmista katsottuna dekonstruoitavissa, kuten Derrida (1982 s. 318) on osoittanut.

Mitä tässä tutkielmassa sitten *on* käsitelty? Kohteena ovat olleet kielen käyttöä syvällä tasolla ohjaavat periaatteet. Nämä ovat oletuksia, jotka ovat Econ (1990 s. 227 - 228) presuppositioista esittämän näkemyksen mukaan molemminpuolisen hyväksynnän kohteiksi oletettuja ja kuuluvat täten tekstin itsensä tekstuaaliseen kehukseen. Tämä tausta ei ole kaikille lauseille sama, ja tämä mahdollistaa sen tuomisen joidenkin lauseiden osalta tarkastelun kohteeksi siihen tapaan, kuin tässä on tehty.

Lisäksi tutkielman keskeinen sanoma on yhteydessä siihen, että ihmisen tarkkaavaisuus on valikoivaa, sillä ihmisen aistit ottavat vastaan suuren määrän informaatiota, mutta vain pieni osa siitä tulee yksityiskohtaisen käsittelyn kohteeksi, sillä tietoinen tarkkaavaisuus voi keskittyä vain yhteen kohteeseen kerrallaan (ks. esim. Hakkarainen - Lonka - Lipponen 1999 s. 23). Tämä voidaan nähdä analogisena

sille periaatteelle, jonka ympärille käsittely on rakentunut tässä koko tutkielman ajan: Käsittelyn kohteeksi ollaan valmiita ottamaan keskustelussakin vain sopivia aiheita, ei mitä tahansa. Loppu on liittynyt siihen, mitä tällainen sopivuus on.

Lähteet:

Augustinus, Aurelius 1981: Tunnustukset: Confessiones (suom. Otto Lakka). SLEY-Kirjat, Helsinki.

Austin, J. L. 1980: How to do Things with Words. The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955 (toim. J.O. Urmson - Marina Sbisà). Oxford University Press, Oxford ja New York.

Cohen, Robert - Alexander W. Siegel 1991: A Context for Context. - Context and Development (toim. Robert Cohen - Alexander W. Siegel), s. 3 - 23. Lawrence Erlbaum associates, Hillsdale, New Jersey.

Grice, H. Paul 1989: Studies in the way of words. Harvard University, Cambridge, MA.

Croddy, W. Stephen 2002: Performing illocutionary speech acts: an analysis. Journal of Pragmatics 34 s. 1113 - 1118.

Derrida, Jacques 1982: Margins of Philosophy (kääntänyt englanniksi Alan Bass). University of Chicago Press, Chicago.

Douglas, Mary 1994: Purity and danger: an analysis of the concepts of pollution and taboo. Routledge, London.

Eco, Umberto 1990: The Limits of Interpretation. Indiana University Press, Bloomington ja Indianapolis.

Hakkarainen, Kai - Kirsi Lonka - Lasse Lipponen 1999: Tutkiva oppiminen: Älykkään toiminnan rajat ja niiden ylittäminen. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki

- Hakulinen, Auli 1976: Reports on text linguistics: Suomen kielen generatiivista lauseoppia 2. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi Forskningsinstitut, Turku.
- Hakulinen, Auli - Fred Karlsson 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hakulinen, Auli - Jussi Ojanen 1976: Kielitieteen ja fonetiikan termistöä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kess, Joseph F. 1992: Psycholinguistics: Psychology, Linguistics and the Study of Natural language. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Kieli ja sen kieliopit 1996: Kieli ja sen kieliopit: Opetuksen suuntaviivoja. Edita, Helsinki.
- Koppinen, Marja-Leena 1982: Kielellisen ilmaisun aktivoimisesta. - Kouluikäisten kieli (toim. Maija Larmola) s. 72 - 109. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Labov, William 1972: Rules for insults. - Studies in social interaction (toim. D. Sudnow) s. 120 - 169. Free Press, New York.
- Labov, William - David Fanshel 1977: Therapeutic discourse: Psychotherapy as conversation. Academic Press, New York.
- Lee, Benny P. H. 2001: Mutual knowledge, background knowledge and shared beliefs: Their roles in establishing common ground. - Journal of pragmatics 33 s. 21 - 44.

- Malinowski, Bronislaw 1923: *The Problem of Meaning in Primitive Languages*.
 - *The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language Upon Thought and of The Science of Symbolism* (toim. C. K. Ogden - I. A. Richards) s. 296 - 336. Routledge & Kegan Paul, London.
- Miestamo, Matti 1998: *Affirmaation ja negaation asymmetriasta maailman kielissä*.
 - *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta* (toim. Anneli Pajunen) s. 182 - 216. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pilkington, Adrian - Barbara Macmahon - Billy Clark 1997: *Looking for an argument: a response to Green*. *Language and Literature* 6 s. 139 - 148.
- Pulkkinen, Risto 1997: *Reduktionismi ja antireduktionismi*. - *Uskontotieteen ikuisuuskysymyksiä* (toim. Heikki Pesonen), s. 95 - 113. Helsingin yliopiston uskontotieteen laitos, Helsinki.
- Pyysiäinen, Ilkka 1997: *Jumalan selitys. 'Jumala' kognitiivisena kategoriana*. Otava, Helsinki.
- Saeed, John 1997: *Semantics*. Blackwell Publishers, Oxford.
- Savijärvi, Ilkka 1988: *Kieltoverbiaalkuiset lauseet itämerensuomalaisissa kielissä*.
 - *Kielikontakteja I: Tutkimuksia venäjän ja itämerensuomalaisten kielten alalta* (toim. Muusa Ojanen - Ilkka Savijärvi), s. 33 - 78. Joensuun yliopisto, humanistinen tiedekunta, Joensuu.
- Schiffer, Stephen R. 1972: *Meaning*. Oxford university press, Oxford.

- Searle, John R. 1992: Conversation. - (On) Searle on conversation (toim. Herman Parret - Jef Verschueren) s. 1 - 29. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Shakespeare, William 1957: Romeo and Juliet. - The complete works of William Shakespeare (toim. W. J. Craig), s. 764 - 795. Oxford University Press, Lontoo.
- Shakespeare, William 1961: Romeo ja Julia. - William Shakespearen kootut draamat (suom. Yrjö Jylhä), s. 51 - 172. Otava, Helsinki.
- Sperber, Dan - Deidre Wilson 1986: Relevance: Communication and Cognition. Blackwell, Oxford.
- Sperber, Dan - Deidre Wilson 1987: Précis of relevance: Communication and Cognition. - Behavioral and Brain Sciences 10 s. 679 - 754.
- Sperber, Dan - Deidre Wilson 1995: Relevance: Communication and Cognition. Blackwell, Oxford.
- Sperber, Dan - Deidre Wilson 1998: Pragmatics and time. - Relevance Theory: Applications and Implications (toim. Robyn Carston - Seiji Uchida), s. 1 - 23. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Song, Nam Sun 1998: Metaphor and metonymy. - Relevance Theory: Applications and Implications (toim. Robyn Carston - Seiji Uchida) s. 87 - 105, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Wilson, Deidre - Dan Sperber 1993: Linguistic form and relevance. *Lingua* 90 s. 1 - 25.

Volosinov, V. N. 1990: Kielen dialogisuus (suom. Tapio Laine). Vastapaino, Tampere.